

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA VATANDAŞ VE MİLLET/ULUS İNŞA PROJESİ

Hatice MUMYAKMAZ*

Özet

Vatandaşlık bağı, topluluğun devlet aygıtıyla ilişkisini belirleyen hukukî bir kavram olup; türdeşleşmeye ve uluslaşmaya hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu sebeple ulus/millet inşa süreci, bir homojenleştirme süreci olarak da tanımlanmaktadır. Cumhuriyet, 1924 Anayasasından başlamak üzere, "Türk"ü, Türk vatandaşlığını ve Türk vatandaşlarına verilen hakları tanımlamıştır. 1924 Anayasasına göre vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk olarak tanımlanmasına rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk sıfatını taşıyan Türk soylu olmayan Müslümanların ve gayrimüslimlerin Türkleştirilmesine yönelik çalışmalar devlet eliyle yürütülmüştür. Bu çalışmalarda esas Türkçenin öğretilmesi, Türk kültürü, Türk vatandaşlığı, Türk vatani ve Türk milleti şuuru-nun kazandırılmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan zihnen dönüştürüp türdeşleştir-meyi hedefleyen bu çalışmalar yürütülürken, diğer yandan yapılan inkılaplar ve çıkarılan ka-nunlarla şeklen ve bedenen bir türdeşleştirme faaliyeti yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Vatandaşlık, Ulus Devlet, Millet İnşası, Anayasa

THE EARLY YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC CITIZENSHIP NATION/ THE PRO- JECT OF BUILDING A NATION

Abstract

It is admitted that citizenship is such a law concept determines the relationship between society and government, contribute to being nation and homogenous structure. Hence the period of creating the nation is defined as a period of homogenize. The Republican governor defines the rights of Turkish citizens and the concept of Turkish citizenship and Turk in terms of 1924 law code.

Although every person that belongs to the state as a citizenship is defined as a Turk in terms of 1924 law code, in the first period of Republic the Project on the Turkize of non-muslims and non-Turk muslims is carried out by government.

The Turkize Project aims at teaching the Turkish language and ensuring the conscious on Turkish culture, Turkish citizenship, Turkish land, and Turkish nation.

While the Turkize Project aims at generating homogenous structure as creating same way of thinking is carried out, on the other hand it is carried out to Turkize as a physically (clothing,

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. guzelha-tice@hotmail.com

gaining a surname and so forth) and anatomically (having healthy, strong and fix body) Turkish citizens with the help of the law codes and revolutions.

Key Words

Citizenship, Nation State, Building A Nation, Constitution

I. VATANDAŞLIK, ULUS DEVLET VE ULUS

Kökleri Eski Yunan ve Roma'ya kadar götürülmekle beraber, modern anlamda yurttaşlık/vatandaşlık kavramı, Batı'da 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan dünyevileşme ve laikleşme süreci sonucunda ortaya çıkmıştır¹. Kavram, toprak sınırları belli olan, bu sınırlar dâhilinde meşru yetkilerini kullanan modern ulus devletle birlikte, topraklar üzerinde yaşayan topluluğun üyelerinin eşit kabul edilişi anlamını da kazanmıştır².

Yurttaşlık, İnsanların farklılıklarının ve maddî şartlarının ötesinde, onurluluk açısından eşit oldukları ve gerek hukukî, gerek siyasî anlamda eşit muamele görmek durumunda oldukları fikrine dayanmaktadır. Ulus ise; yurttaşla etnik arasındaki diyalektikle, her türlü topluma özgü etnik öğelerin ötesine geçmek, etnik olanın elinden yurttaşla ilgili olan aracılığıyla kurtulma çabasıyla tanımlanmaktadır³.

Teorik olarak ulus devlet, türdeşlikle eş anlamlıdır. Türdeşlik düşüncesinin ayrıntılarında ulus; aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, ortak düşmanları bulunan bir insan topluluğudur. Bu topluluğun devlet aygıtıyla ilişkisi, hukukî bir kavram olan vatandaşlık bağıyla sağlanır⁴. Ulus kurma süreci, devlet kurma, türdeşleşme, kitlelerin politik katılım yeteneği kazanması ve devlet araçlarının yaygınlaşması gibi aşamalardan geçmektedir⁵. Ulus inşa sürecinin bir ortak kültür geliştirilmesi süreci olmasının yanı sıra bir kültürel asimilasyon süreci de olduğu düşünülmektedir. Ancak bu süreçte homojenleştirmeye direnen ulusal azınlıklar da olagelmıştır⁶.

Ernest Gellner, bir ulusal kimlik kuramının irade ve kültür gibi iki kavram tarafından oluşturulabileceğini savunmaktadır. Gellner'e göre ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir. Ulusları meydana çıkaran ulusçuluktur. Ulusçuluk önceden var olan tarihî mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yaparak, onları çoğunlukla tamamen dönüştürür ve bunların kültürel zenginliklerinden yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir. Ulusçuluk, yabancı kültürü ortadan kaldırarak yerine eski yerel alt kültürü getirmez. Kendine göre yeni bir yüksek kültür yaratır⁷.

Hâkim sosyolojik teoride de ulus, aynı ekolojik alan (bir kültür, bir egemenlik) üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasî sistemlerin çakışma süreçleriyle birlikte "aşağı kültürler" in, standartlaştırılmış, homojen ve merkezî iktidar tarafından

¹ Füsün ÜSTEL, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, İletişim, 2004, s. 11.

² Haldun GÜLALP (Haz.), *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus-Devletin Sorgulanması*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Metis, 2007, s. 11.

³ Dominique SCHNAPPER, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, İstanbul, Kesit Yay., 1995, s. 9-10.

⁴ Ozan ERÖZDEN, *Ulus Devlet*, Ankara, Dost Kitabevi, 1997, s. 122-123.

⁵ Süleyman Seyfi ÖĞÜN, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul, Alfa, 2000, s. 73-74.

⁶ Hüseyin KALAYCI, "Etnisite ve Ulus Karşılaşması", *Doğu Batı "Etnisite"*, Yıl: 11, S:44, Şubat-Mart-Nisan 2008, s. 93.

⁷ Ernest GELLNER, *John Breuilly'nin Sunuşuyla Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksoy Özdoğan, İstanbul, Hil Yayın, 2008, s. 135, 138-140.

desteklenen bir “yüksek kültür” ile bütünleşmesi (uyumu) olarak ele alınmaktadır⁸.

Anderson’un, Renan’ın⁹ etkisiyle “hayal edilmiş bir siyasî topluluk” olarak tanımladığı ulus, esnek de olsa sınırlı, egemen ve daima derin ve yatay bir yoldaşlıktır. Anderson’a göre; milleti oluşturan unsur, hayali bir kan bağından çok dil ve dindir¹⁰. Ulusun kurumsallaşması vatandaşlık ile sağlanır. Bu sebeple ulus olmaya çalışan etnikler üyelerini öncelikle vatandaşa dönüştürmeye çalışırlar¹¹. Ulaşma sürecinin araçları, eğitim, askerlik, hukuk ve dildir¹².

Siyasî alanda yurttaşlık ilkesi üzerine kurulan birlik, sosyal ve kültürel hayatın güvencesi olarak görülmektedir. Yurttaşlık, bireyler ile gruplar arasında maddî ya da manevî değerlerin paylaştırılmalarını sağlayan kuralları meşru kılarak, bu paylaşımın sebep olduğu anlaşmazlıkları çözümleyerek, ulusun bağımsızlığı ile birlikte olma isteğini doğrulamaktadır. Yurttaşlık vasıtasıyla gerçekleştirilen uyum (bütünleşme), her türden çatışmayı, uzlaşmayla ama aynı zamanda da ulusun savunmasına katılımı gerektiğinden, gerekirse de, güç kullanarak çözümlerine ilişkin konsensüsü varsaymaktadır. Seçilmek, kamu işlerine katılmak, askerlik yapmak ve bilhassa oy vermek hakkı vatandaşla yabancıyı ayırmayı sağlayan durumlardır. Seçim, gerçek ve gözlemlenebilir her çeşit sosyal tecrübenin aksine, her yurttaşın birbirine eşit olduğu soyut bir gerçeği fiilileştirerek yurttaşlığın şekli eşitliği fikrini yeniden oluşturup, siyasî düzeni meşrulaştırmaktadır¹³.

II. ANAYASAL VATANDAŞLIK VE TÜRKLEŞTİRME

Cumhuriyetin ilk anayasal vatandaşlık tanımı ve vatandaşlık haklarının verilmesi 1924 Anayasasıyla olur. 1924 Anayasası’nın ilk dokuz maddesi; rejimin şeklini, değişmez ilkelerini, yasama, yürütme ve yargının konumunu belirlemektedir. Onuncu maddeden itibaren vatandaşlık kuramına ait can, mal, düşünme, yazma, cemiyet kurma, eğitim, haberleşme, seçme ve seçilme gibi temel haklar sağlanırken, vergi gibi vazifeler, hürriyetin sınırları ve yasaklar da belirleniyordu. Zaman içerisinde erkeklere verilen seçme ve seçilme hakları kadınlara da kazandırılıyor, bu çerçevede anayasada gerekli değişiklikler yapıyordu¹⁴.

Anayasa’nın 88. maddesinde; *“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlâk olunur. Türkiye’de veya haricte bir Türk babanın* sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da*

⁸ Jean LECA, “Neden Söz ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdemen, s. 13.

⁹ Ernest Gellner, ulus kurmanın bilinç ve hafıza yaratılması ve halk geleneğinin unutulmuş havale edilmesinden geçtiğini savunan en büyük teorisyeninin Ernest Renan olduğunu savunur. Bkz. Ernest GELLNER, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Çoşar-Saltuk Özertürk-Nalan Soyank, İstanbul, İletişim, 1998, s. 242.

¹⁰ ANDERSON, *age.*, s. 85-86.

¹¹ KALAYCI, *agm.*, s. 100-101.

¹² KURUBAŞ, *agm.*, s. 23.

¹³ SCHNAPPER, *age.*, s. 104-105.

¹⁴ Necmi YÜZBAŞIOĞLU, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2006, s. 6-7.

* “babanın” ifadesi daha önce metinde tebaanın şeklinde yazılmış, Düstur ve Resmî Gazete metnine 1952’de babanın şeklinde yer almıştır. YÜZBAŞIOĞLU, *age.*, s. 27.

*memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veya hut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izaa edilir*¹⁵” deniliyordu. Maddede, devlet ve birey arasındaki hukukî bağ “vatandaşlık” bağı aracılığı ile sınırlar dâhilinde yaşayan herkese Türk sıfatı ve kimliği kazandırılıyor, Türk ismi tüm etnik ve dinî kimliklerin üzerine çıkarılıyordu. Böylece Cumhuriyetin ulus inşa sürecinde önemli bir adım atılmış ve Cumhuriyet vatandaşının kimliği belirlenmiş oluyordu. Bir başka ifade ile, devlete hukukî olarak bağlı olanlar, soy ve din vurgusu yapılmaksızın Türk kimliğinde birleştiriliyordu.

88. maddenin ikinci fıkrasında, vatandaşlığın kazanılması ile ilgili olarak hem kan hem toprak esası (karma sistem) gözetiliyordu. Devlet, göç alan ve göç veren bir toplum olmanın bilinci içerisinde nüfusunu çoğaltmaktan yana tavır sergilemiş oluyordu¹⁶.

Lozan Antlaşması'ndaki tabiiyet ve mübadele başlıkları toprakları üzerinde Müslüman nüfus çoğunluğu oluşturmaya çalışan bir idarî anlayışı ortaya koymaktadır. Ancak Türk ismini temsil edenler arasında birincil olanlar Türk soylular, ikincil olanlar Türk kültürünü kabul etmeye hazır Müslümanlar, son sırada ise gayrimüslim azınlıklar yer alıyordu.

Cumhuriyet idaresi, uygulamalarında kişilerin sadakat bağıyla bağlılığına önem vererek, kişiler arasındaki şeklî farkların kaldırılmasına yönelik lâik düzenlemeleri gerçekleştirse de azınlıklara karşı Osmanlı son dönemi ve Millî Mücadele'den kalma bir önyargı vardı.

A. Gayrimüslim Vatandaşlar Ya da Azınlıkların Durumu

Lozan Antlaşması'nda ekalliyet/azınlık olarak tanımlanan gayrimüslim vatandaşlar; Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Toplumun büyük bölümü, azınlıkların vatandaşlık hakları açısından eşit sayılmalarına rağmen Lozan'da yer alan maddeler çerçevesinde gerektiğinde dışarıdan destek alabilecek olmalarından ve iyi Türkçe konuşmamalarından rahatsızlık duyuyor, azınlıkların “Türk” olmalarını istiyorlardı. Başta Yahudiler olmak üzere azınlıklar ise bu durumun farkındaydılar ve kendilerine “ekalliyet” denilmesinden rahatsızlık duyduklarını ifade ediyorlardı¹⁷.

Medenî Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından, 10 Eylül 1925'te Yahudilerin ileri gelenlerinden Mişon Ventura ve Kalef Gabay, Yahudilerin Lozan Antlaşması'nın 42. maddesindeki haklarından feragat ettiklerini açıklamışlardı. Yahudilerin tavrını, Rum ve Ermenilerin feragatleri izlemişti. Feragatlerin gerekliliği dönemin gazetesinde şöyle dile getiriliyordu: “Lozan'ın 37-45. maddeleri Türkiye'de

¹⁵ YÜZBAŞIOĞLU, age., s. 27.

¹⁶ Ancak Vahit Doğan, Türk hukukunda, karma sistem kabul edilmiş olmakla beraber, kan esasının öncelikli olduğunu düşünmektedir. Doğan, buna delili olarak, toprak esasına dayalı vatandaşlığı kazanabilmek için, kan esasına dayalı vatandaşlık kazanılmasının ön şart olmasını göstermektedir. Bkz. Vahit DOĞAN, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2004, s. 30.

¹⁷ M. Çağatay OKUTAN, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 122.

yaşayan ekalliyetlerin himâyesine mahsustur. ...Vatandaşlar arasındaki münasebâtı tanzim eden kuvvet ne kanun, ne de muahededir. Bu kuvvet bütün varlığı vatandaşlar arasında mevcut müteakabil hesâbâtan, müşterek menâfiden alır. Eğer bu hesâbât ve menâfî mevcut ise her şey yolunda demektir. Aksi taktirde ne kadar kanun yapılsa bir faide hâsıl olmaz.... Şu hâlde Türkiye'deki ekalliyetleri Türkiye'de himâye edecek yegâne kuvvet, bu ekalliyetlerle Türk ekseriyeti arasında mevcut olan ve olacak olan münâsebâta bağlıdır. ..Bu yalnız Türkiye'ye mahsus değil, her yerde böyledir”¹⁸.

Ermeni Teâli Cemiyeti reisi Ermenilerin hakiki Türk vatandaşları olarak yaşamayı arzu ettiklerini ifade etse dahi Patrikhâne Rüsümât Müdürü Azrif Efendi: “Ermeniler zaten Türklüğü kabul etmişlerdir. Bu yeni bir şey değildir. ...Biz öteden beri Türkoğlu Türk'üz diye bağırıyoruz. Bizim Türklükten başka hiçbir sermayemiz yoktur. Ermeniler, Türk'türler. Fakat İslâm değildirlere. Biz evvelce Türk değilmışiz de şimdi Türk olmuşuz gibi gazeteler neşriyatta bulunuyorlar. Bunu katiyen kabul etmeyiz. ...Bu Ermenileri tahkir etmektir. Hükümet bize ne emredecek olursa olsun biz o emirlere katiyen riayetkâr kaldığımızı ve kalacağımızı arz ederiz. Hükümetin her türlü emirlerine âmâdeyiz. Hükümetin bizim hakkımızda vereceği her türlü karar lehimize olacağından bu kararlardan korkmaz, şüphe ve tereddüte katiyen düşmeyiz. ...Hükümetimiz eğer bizim Türkoğlu Türk olduğumuza emin olur ve böyle kanaat hâsıl ederse Türk Ermeniler için bundan büyük ve mucibi iftihar hiçbir hadise tasavvur olunamaz. Bizim bütün sai ve gayretimiz hükümeti Cumhuriyetimizin teveccüh ve kıymetini kazanmak olacak” diyordu. Haber, Cumhuriyet gazetesinde “Meğer Ermeniler Asırlardan Beri Türk İmişler”, diyerek yorumlanıyordu¹⁹.

Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti 13 Ocak 1928'deki yıllık kongresinde, azınlıkların Türkçe konuşmaya teşvik edilmeleri için bir kampanya yapmak gerektiğini savundu. Kampanyanın sloganının “Vatandaş Türkçe Konuş” olması kabul edildi. Azınlıkların nüfus olarak çok oldukları yerlere bez, afiş, pankart ve el ilanları asıldı. Kampanya yaklaşık üç ay sürdü²⁰.

İstanbul Darülfünun Müderrislerinden Avram Galanti ekalliyetlerin Türkleşmesini talep etmek hakkını, itiraz kabul etmez bir hak olarak tanımlıyor, Türkçeyi yerleştirmek için yegâne çareyi bütün derslerin Türkçe yapıldığı bir okul olarak görüyordu. Azınlık okullarında Türkçe eğitim dili olursa Türkçe öğrenmeye bir engel kalmayacaktı. Azınlıkların çoğunlukta buldukları yerlerde resmî okullar açılmalı, azınlık okullarına muktedir öğretmenler gönderilmeliydi. Türkleşenlere kolaylık gösterilmeliydi²¹.

¹⁸ Cumhuriyet, 15 Eylül 1341/25 Safer 1344 (Salı), s. 1.

¹⁹ Cumhuriyet, 22 Ağustos 1340(1924)/20 Muharrem 1343.

²⁰ Avram GALANTI, *Vatandaş Türkçe Konuş*, (Çev.) Ömer Türkoğlu, (Sunuş) Rifat Bali, Ankara, Kebikeç Yayınları, 2000, s. VII-VIII.

²¹ GALANTI, s. 46-47.

Diğer taraftan gayrimüslim öğretmenler, Türkiye Coğrafyasından imtihan ediliyorlar²². Papaz mektepleri kapatılıyordu. Bu mekteplerin kapatılma sebebi olarak haçların kaldırılmaması yazılıyordu²³.

B. İskân Kanunu ve Müslümanların Türkleştirilmesi

Cumhuriyet idaresi Müslüman nüfusa topraklarını açmakla birlikte, ulus devlet felsefesine uygun yeni Türk ulusu/milleti inşasını gerçekleştirebilmek ve Türk kültürünü hâkim kılmak için bir İskân Kanunu ile Müslümanların iskânını düzene bağlamak istemiştir.

14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu sağlıklı şekilde toprakların “şenlendirilmesi”, “tehlikesizleştirilmesi” ve “Türkleştirilmesi” amacına yönelik olarak çıkarılmıştı. Kanunun gerekçesinde, Cumhuriyetin artık millî bünyeyi devlet eliyle korumaya, birleştirmeye, sağlamlaştırmaya dönük bir nüfus siyaseti gütmeye gerektiği vurgulanıyordu. Nüfus siyasetinin belirlenmesinde 1927 nüfus sayımı önemliydi. Nüfus hariçten gelecek ırkdaşlarla arttırılırken, ahalinin ırkı kuvvetlendirecek “üreyip”, “türeyebilecekleri” sahalara sevk edilmesi gerekiyordu. Yörükler ve aşiretler konar göçerlikten yerleşikliğe geçirileceklerdi. Millî kültürü temsil kabiliyeti olanlar, millî kültürde benzeşmesi talep edilenler, bünyenin korunması açısından mahzurlu alanlar İcra Vekilleri Heyetinin Kararı ile 1,2,3 ve 4 numaralı mıntikalara ayrılacaktı²⁴.

7 Haziran 1934 tarihli birleşimde konuşan Naşit Hakkı Bey, Kanunun Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanlara iliklerine kadar yaşatacağına inandığını açıklıyordu. Bu kanun dışarıdan gelecek Türkleri büyük bir sevgi ile anavatanda kucaklıyordu. Hükümler, Türk kültürüne, siyasi, iktisadi şartlara göre belirlenmişti. Kanun aşiret reisliği, beylik, ağalık gibi unvanlara dayalı taazzufları kaldırılıyordu. Her Türk’ün, yuvasını kuracağı, ekip biçeceği, evlatlarını yetiştireceği, devletine vergi vereceği toprağı kendi öz malı olacaktı²⁵. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 14 Haziran 1934’teki birleşimde Kanunun, her şeyden önce iç bayındırlık oluşturduğunu, aşiretler, göç, topraksızlık, imar ve iskân konularına açıklık getirdiğini söylüyordu²⁶.

Kanuna göre Türkleştirmede model teşkil edecek nüfus, Türk soyuna mensup olanlar ve Türk kültürünü kabul edenlerdi. Bunların en önemli belirleyicileri Türkçe konuşmaları ve Türk kültürüne uygun yaşamalarıydı. Muhacir, mülteci, eskiden beri yerleşik kimseler bu ölçütlere göre yerleştirilmek durumundaydılar.

İskân “Bir aileye, nüfus ve ihtiyaca göre oturacak ev ve ev yeri, sanatkârlara ve tüccarlara ayrıca geçim getirecek dükkân ve mağaza veyahut bu gibi yapı ve yeri mütedâvil ser-

²² Gazetede şimdiye kadar 200 Hristiyan muallim ve muallimenin Hayat Mekteplerinde imtihan edildiği, neticenin yakında anlaşılacağı ve Hayat Mekteplerinin talebe kabulüne devam ettiği yazılıyordu. Bkz. “Hristiyan Muallimlerin Maarif İmtihani”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1340, (Cuma), s. 1.

²³ “Papaz Mektepleri Hakkında Hükümetin İttihaz Ettiği Bir Karar”, *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1340/14 Muharrem 1343, s. 2.

²⁴ *IV. Dönem Zabıt Ceridesi*, C. 23, s. 345.

²⁵ *IV. Dönem Zabıt Ceridesi*, C. 23, s. 352-353.

²⁶ *IV. Dönem Zabıt Ceridesi*, C. 23, s. 354-355.

maye, çiftçilere de ayrıca yeterli toprakla çift hayvanı, alet edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık veya yeri vermekle yapılır”²⁷ deniliyordu.

Kanun, Dâhiliye Vekâleti’nce yapıp, İcra Vekilleri Heyeti’nce tasdik olunacak iskân alanlarını üç gruba ayırıyordu. Birinci mıntıka; Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü istenilen yerlerdi. İkinci mıntıka; Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdi. Üçüncü mıntıka; yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdi²⁸.

Kanuna göre, Türkiye’ye yerleşmek maksadıyla dışarıdan ferdî ya da toplu olarak gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, iş bu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye Vekâleti’nin emriyle kabul olunurlar ve bunlara “muhacir” denilirdi. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tespit olunurdu.

Türkiye’ye yerleşmek maksadıyla değil, geçici bir zaman için sığınanlara “mülteciler” denirdi. Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye’ye muhacir olarak alınmazlardı. Muhacirler, ülkeye girdikleri andan itibaren “muhacir kâğıdı” alırlar. Öteki mültecilere ise, Vatandaşlık Kanununun hükümleri tatbik olunurdu. Muhacirler, hemen vatandaşlığa alınırlardı.

Türk ırkından olup Türkiye’den iskân yardımı istemeyen muhacir ve mülteciler istedikleri yerlere yerleşebilirler, iskân yardımı isteyenler hükümetin istediği bölgelere yerleşmeye mecburlardı.

Türk ırkından olmayanlar, iskân yardımı istemeseler bile Hükümetin göstereceği yerlerde yer tutmaya mecburlardı. Hükümetin gösterdiği yerlerde oturmayanlar ilkinde eski yerlerine yerleştirilirler, ikincisinde İcra Vekilleri kararıyla vatandaşlıktan çıkarılırlardı²⁹.

Türk kültürüne bağlı olmayanlar, bağlı olup başka bir dili kullananlara karşı toplu olmamak şartıyla nakil, vatandaşlıktan çıkarma gibi her türlü tedbirleri alma İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Dâhiliye Vekâleti’ne aitti³⁰.

Birinci mıntıkalara, yeniden aşiret veya göçebe sokulmasına, Türk kültürüne bağlı olmayan hiçbir kimsenin geri gelmesine izin verilemezdi. Birinci mıntıkalara, soyca Türk olup, dilini unutmuş veya ihmal etmiş bulunan köyler ve aşiretler efradı ile, ahalisi Türk kültürüne bağlı köyler, nahiyeye, kaza ve vilayet merkezleri civarında oturanlar yerleştirilirlerdi.

Bu mıntıkalara 1914’ten önce yerleşmiş ana dili Türkçe olan Millî Mücadele’de mıntıka dışarısındaki vilayetlere gelmiş ve bu kanun meriyetine kadar hiçbir iskân

²⁷ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. XV, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 465.

²⁸ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. XV, s. 460.

²⁹ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. XV, s. 461.

³⁰ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. XV, s. 462.

yardımı görmemiş bulunanların eski yurtlarına dönmeleri ve yerleşmeleri temin olunurdu.

Dışarıdan gelecek Türk kültürlü muhacirler, iklim ve yaşayış şartlarına uygunluğu göz önünde tutularak, bu mntıkalara alınıp yerleştirilirdi. Üçüncü mntıka halkından veya birinci mntıka halkından olan Türk kültürlü vatandaşlar, aileleriyle hayatlarına uygun birinci mntıkalara iskân edilebilirlerdi. Birinci mntıka dışındaki vilayetlerden olup, aileleriyle buraya yerleşmek isteyen Türk ırk ve kültüründen askerî ve mülkî emekliler birinci mntıkada yerleşebilirlerdi. Askerliklerini birinci mntıkada yapıp aileleriyle sonradan buraya yerleşmek üzere gelenlerle burada evlenip yerleşmek isteyenler ihtiyaca göre yerleştirilirdi³¹.

1934 tarihli İskân Kanununun izleri “İsmet Paşa’nın Kürt Raporu” ismiyle yakın zamanda Saygı Öztürk tarafından yayımlanan eserde de görülmektedir. Esere göre; İsmet Paşa dönemin Başbakanı olarak, Atatürk’ün emriyle 1935’te Anadolu şehirlerine bir gezi düzenlemiş, her ilin belli başlı problemlerini tespit etmiş, kalkınma, iskân ve gayri Türk nüfusun Türkleştirilmesine yönelik teklif ve yorumlar getirmiştir. İnönü, raporunda bazı illerinin düzenli denetlenebilmesi için Umumî Müfettişliklerin³² kurulmasını da teklif etmiştir. Bu teklifin ardından I. Müfettişlik bölgesinin başına Abidin Özmen atanmıştır. Özmen’in söz konusu kitapta yer alan raporu çoğunlukla Türkleştirmeye yönelik düzenli sayılabilecek bir plân ile kalkındırma problemine yönelik çözümler içermektedir.

İnönü, Kürtleşmiş hatta kolayca Türklüğe dönecek yerler halkını okutmayı, Kürtlere Türkçe öğretmek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve iyi Türkçe öğretmesini çok etkili vasıta olarak tanımlamıştı³³. Devletin Kürtler üzerindeki etkisini artırmak için sağlık hizmetlerine ağırlık verilmeliydi. Binalar onarılarak devletin itibarı yüceltilmeli, halk evleri maddî olarak desteklenerek halk eğitime teşvik edilmeli, halk kahvehanelerden kurtarılarak boş zamanlarda spor faaliyetlerine yönlendirilmeliydi³⁴.

Devamlı ve geniş bir iskân siyaseti bu ilk tecrübelerden sonra daha faal sürdürülebilirdi. Halk ağalardan kurtarılmalıydı. Doğu’da Elazığ, Diyarbakır, Urfa’nın Türklük merkezleri olması sağlanmalıydı³⁵.

Abidin Özmen’in göreve geldikten sonra hazırladığı rapor, bölgenin daima Türk vatanının öz ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasının temin edilmesi amacıyla yönelikti. Özmen öncelikle, 1927 ve 1935 nüfus oranlarını karşılaştırıyordu. 1935’te bölge nüfusu 1.126.755’ti. Bunun 228.000’i Türk, 765’i Kürt’tü. 1927’de önemsiz rakamlarla gösterilen diğer unsurlar 1935’te artmıştı. Türk nüfusu 20.000

³¹ *Düstur, Üçüncü Tertip*, C. XV, s. 463.

³² Umumî Müfettişliklerle ilgili bkz. Cemil KOÇAK, *Umumî Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul, İletişim, 2003.

³³ Saygı ÖZTÜRK (Haz.), *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 63.

³⁴ ÖZTÜRK, s. 56,63-64.

³⁵ ÖZTÜRK, s. 18-21, 54-58, 71.

artarken, Kürt nüfusu 250.000 kadar artıyordu. Bölge nüfusunun yarısından fazlasının Kürt gösterilmesi bir özel gayretin sonucuydu³⁶.

Türkçe konuşan halkın bir kısmının Kürtçeyi ne zamandan itibaren konuştukları belli değilken, bir kısım Türk Kürtlüğe asimile olmuştu. Bölge nüfusunun çoğunun Kürt gösterilmesi, dünyada Kürtlükle ilgili pek çok kurum olmasındandı. Devletler, içlerinde pek çok varlığı bir duyguda birleştiriyordu. Bu sebepten Kürtlük konusu Türkiye için çok mühim değildi³⁷.

Özmen'e göre Türkiye'de Kürtlerin Türk vatanının ayrılmaz bir parçası hâline getirilmesi için; Doğu vilayetlerinde trenler ve şoselerin uğradığı sahanın iki tarafına Türk muhacirler iskân edilmeli, her sene yüzer hanelik Türk köyü kurulmalıydı. Halkın Kürtçe yerine Türkçe ile konuşur hâle getirilmesi için köy çocuklarının yatılı okullarda okutulması gerekiyordu. Öğrenim süresi üç yıl olup, çocuk senenin on-on bir ayında okulda kalmalıydı. Bu okul kaza ve nahiye merkezlerindeki beş yıllık okullara engel olmamalıydı. Halkevlerinde Kürtlerin Türkçe konuşmaya ısındırılmasının yolları anlatılmalıydı. Ziraat memurlarının, veterinerlerin atlı ve seyyar bir hâle getirilmesi, köylerde gezerek köylü ile konuşmaları propaganda yapmaları gerekmektedir. Doktorlara yeteri kadar ücret verilmeli, hastadan ücret alınması yasaklanmalıydı. Türk, Kürt, Alevi ailelerin birbirlerinden kız alıp vermesi sağlanmalıydı. Asker ve memurdan Kürt kızlarından alıp doğuya yerleşecekler arazi verilmeliydi. Devlet dairelerinde bütün memurlar Türkçe konuşmak zorunda olmalı, halk anlamıyorsa memur konuşmamalı, Tercüman getirmek zorunda kaldığını gören halk vakit kaybetmemek için Türkçe konuşmayı öğrenmek zorunda kalmalıydı³⁸.

III. CUMHURİYETİN VATANDAŞLIK TEORİSİ VE ULUS İNŞASI

A. Atatürk'ün Türk ve Türk Milleti Tanımı

Atatürk'ün Türk, Türk milleti ve Türk yurdu tanımlarında iki veçhe tespit edilebilir. Birinci veçheyi, geçmişte ve bugün Türk etnik kimliğine atıfta bulunma, sahiplenme ve gurur duyma oluşturmuştur. İkinci veçheyi ise, yeni Cumhuriyetin siyasî sınırlarında yaşayan farklı etnik kimliklerin, ortak bir geçmişi, kültürü, dili ve geleceği paylaşma düşüncesi çerçevesinde kurdukları birliğin adının Türk ve Türk milleti olarak tanımlanması oluşturmuştur.

Atatürk'e göre, Türk milleti, Asya'nın batısında ve Avrupa'nın doğusunda kara ve deniz sınırlarıyla ayırt edilmiş, dünyaca tanınmış büyük bir yurtda yaşar. Bu yurtdun adı "Türk Eli", "Türk Yurdu"dur. Yakın ve uzak zamanlar düşünüldüğünde Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika Türk atalarına yurt olmuştur. Bunu Tarihi kaynaklar göstermektedir.

³⁶ ÖZTÜRK, s. 72-73.

³⁷ ÖZTÜRK, s. 74-77.

³⁸ ÖZTÜRK, s. 78-81.

Türk milletinin fertleri yaşadıkları geniş coğrafyadan ötürü birbirlerinden farklılıklarla beraber birbirlerine de benzerler. Türk kavimlerinin adlarındaki farklılıklara ve manevî bağlardaki gevşekliklere rağmen Türk milletinin kökenindeki tip, "Türk" tipidir. Bugünkü Türkiye'nin siyasî varlığı dışında başka siyasî topluluklarla ortak yazgı etmiş dil, ırk, köken birliği olan ve hatta tarihî ve ahlakî yakınlığı olan Türk toplulukları vardır. Tarihin bin bir olayının sonucu olan bu durum, Türk milleti için acı bir hatıradır. Fakat bu durum, Türk milletinin tarihî ve ilmî oluşumundaki soyluluğu ve dayanışmayı kesinlikle sarsmaz³⁹.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk milleti denir. Bugünkü Türk milleti varlığı için bugünkü Türk yurdundan memnundur. Türk, büyük ve şanlı geçmişinin kutsal mirasını bu yurttan koruyabilecek ve zenginleştirebilecektir⁴⁰.

Türk, en az yedi bin senelik Türk beşiği olan Anadolu topraklarında çeşitli güçlüklerle karşılaşmış bu güçlüklerden şimşek, yıldırım, kasırga güneş kadar güçlü olarak yeniden doğmuştur⁴¹.

Atatürk'ün hayatta yegâne fahri ve serveti olarak tanımladığı Türklük, O'na göre; Anadolu coğrafyasında geçmişte olduğu gibi ebediyete kadar da var olacaktır. Türk milletinin, Anadolu'nda en eski devletler ve medeniyetler kurmuş atalarıyla ve topraklarıyla ilgili bir tarih zinciri içerisinde araştırma yapması ve övünmesi gerekir. Ancak yalnız övünmesi yetmemekte, medeniyet âlemine eser vermesi için çalışması da gerekmektedir⁴².

Türk milletinin dili olan Türkçe, kutsal bir hazine olduğu gibi dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk milleti, ahlâkının, gelenek ve göreneklerinin, hatıralarının, milletini millet yapan her şeyin Türk diliyle korunmuş olduğunu bilir. Türk dili bunun için de, Türk ulusunun kalbidir, zihnidir⁴³.

Türk milletinde ahlâk birliği vardır. Millet teşekkülünde yeri büyük olan ahlâktan kasıt ise; insanlar tarafından yapılan fiillerdir. Bir işin ahlakî değeri olabilmesi için ayrı ayrı insanlardan yüce bir kaynaktan çıkmalıdır, bu kaynak toplumdur, millettir. Ahlâkın millî olduğunu söylemek ortak vicdanın dile gelmesidir, aynı zamanda ahlâkın kutsal niteliğini de tanımdır. Her yönden gelişmiş bir

³⁹ Afet İNAN, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s. 8-9, 15. Mustafa Kemal ATATÜRK, *Medeni Bilgiler*, Örgün Yay., 2003, s. 154-156, 164.

⁴⁰ İNAN, *age.*, s. 7; ATATÜRK, *age.*, s. 153.

⁴¹ "Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin senelik, en aşağı, bir Türk beşiğidir. Beşik tabiatın rüzgârlarıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk tabiatın şimşeklerinden yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları tabiatın babası tanıdı; onların oğlu oldu. Bir gün o tabiat çocuğu, tabiat oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu. Türk budur. Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir." Haz. Utkan KOCATÜRK, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, Semih Ofset, 1999, s. 200.

⁴² "Türklük esastır. Bu mevcudiyeti, tarih içinde araştırmak, birbirini izleyen bir tarih zinciri içinde, tespit edilecek Türk medeniyeti ile övünmek yerinde olur. Fakat, bu övünmeye layık olmak için, bugün çalışmak lazımdır. Her sahada, bilhassa medeniyet âlemine eser vermek için çalışkan olmayı hedef tutmalıdır." "Türk milleti, tarihle övün; çünkü senin ecdadın medeniyetler kuran, devletler, imparatorluklar yaratan bir mevcudiyettir. Sen, Anadolu denilen bu yurda sonradan gelme değil, ilk yerleşip medeniyet kuranların çocuklarınsın. Fakat geleceğine güvenebilmek için, bugün çalışman lazımdır; çünkü yalnız Tarih övüncü bir meziyet sayılmaz." KOCATÜRK, *age.*, s. 199.

⁴³ İNAN, *age.*, s. 8; ATATÜRK, *age.*, s. 154.

millette, millî ahlâkın gerekleri, muhakeme edilmeksizin yapılır. Millî eğitimin amacı da millî duyguyu sağlamlaştırmak olmalıdır⁴⁴.

Milletin kuruluşunda etkili olduğu söylenen unsurlardan bir diğeri din birliğidir. Ancak Türk millî duygusu din duygusuyla değil, insanlık duygusunun onurlu yerini her zaman korumakla övünç duymuştur. Türkler, İslâm dinini kabul etmeden önce büyük bir milletler. Fakat İslâm dininin kabulünün ardından Türk milletinin millî heyecanı uyuşmuştur. Bunda *ümme*t fikri etkili olmuştur. Türk milletinin millî bilincini kaybedişinde Allah'a kendi millî dilinde değil, Arapça duada bulunması ve ibadetlerini Arap diliyle yapması da etkili olmuştur⁴⁵.

Atatürk'e göre, Türk milletinin ortaya çıkışındaki tabii ve tarihî olgular; siyasî varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihî ve ahlakî yakınlıktır.

Anadolu topraklarında Kürtlük, Çerkezlik, Lazlık ve hatta Boşnaklık düşüncesi propaganda edilmek istenmiş yurttaş ve millettaşlar vardır. Bu düşünce, Türk milletinin bireyleri için üzüntüden başka bir şey yaratmamıştır. Hâlbuki Türk milletinin bireyleri ortak geçmiş, tarih, ahlâk ve hukuka sahiptirler.

Ayrıca, Türk toplumunun içinde kendi yazgılarını ve geleceklerini Türk milletine kendi vicdanlarıyla bağlamış Hıristiyan ve Musevî yurttaşlar vardır. Bunlara kötü gözle ve yabancı gözüyle bakılması da çağdaş Türk milletinin soylu ahlâkından beklenilemez.

Bu durumda zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak konusunda ortak istek ve uzlaşma içinde olan insanların birleşmesinden doğan topluluğa millet denir. Geçmişin ortak zafer ve kader mirası, gelecek için aynı program, birlikte ümit edebilmek diğer olguların üstünde bir anlam taşımaktadır⁴⁶.

B. Atatürk'e Göre Vatandaş/Yurttaş ile Devletin Karşılıklı Hak ve Vazifeleri

İnsanların hürriyetlerinin sınırsız olamayacağını, tabiatın dahi mutlak anlamda hür olmayıp, kanunlara tâbi olduğunu söyleyen Atatürk; ferдин aile, cemiyet ve devlete karşı, milletin de medenî beşeriyetin bir ailesi olmak nokta-i nazarından bütün insanlığa karşı birtakım vazifeleri olduğunu söylemektedir⁴⁷.

Afet İnan'a yazdırtığı Medenî Bilgiler kitabı vasıtasıyla da, ferdî, içtimai, maddî, manevî her türlü hak ve hürriyetleri, en geniş anlamıyla inceleyerek "medenî" ve "makbul" vatandaş" olmanın esaslarını ve prensiplerini izah etmiştir.

⁴⁴ İNAN, *age.*, s. 10-11; ATATÜRK, *age.*, s. 156-158.

⁴⁵ İNAN, *age.*, s. 12; ATATÜRK, *age.*, s. 158-159.

⁴⁶ İNAN, *age.*, s. 12, 16-18; ATATÜRK, *age.*, s. 162, 164-167. Afet İnan'a göre; Atatürk'ün millet tanımının çerçevesini siyasî varlıkta birlik, ırk birliği, lisan birliği ve din birliğinden oluşturmuştur. Mehmet Emin Bey bu tanıma; mazi birliği, lisan birliği, gaye birliği, menfaat birliği, ırk birliği, toprak ve iklim birliği yönünde katkıda bulunmuştur. Bu tanımlar yapılırken Ansiklopedik bilgilerin; menşee birliği, cismanî benzeşiş, ahlâk karabeti, tarihî ve siyasî karabet ve aynı memleketle sakin olmak başlıklarından yararlanılmıştır. Afet İNAN, "Atatürk'ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceler", *Atatürk Konferansları I*, TTK Yıllık Konferansları, TTK, Ankara, 1964, s. 9-10.

⁴⁷ İNAN, *age.*, s. 60;

O'na göre ferdin birinci hakkı; tabii kabiliyetlerini istediği şekilde geliştirebilmesidir. Vatandaşların teşebbüs ve vicdan hürriyetleri ne kadar inkişaf ederse devlet için o kadar iyidir. Ancak milletin ortak çıkarları, ferdi hürriyeti sınırlandırılabilir. Ferdî hürriyeti sınırlama devletin görevidir⁴⁸.

Hürriyetler, nitelik ve yapılarına göre iki gruba ayrılırlar. Birinci grup hürriyetler, şahsın maddî çıkarlarına yönelik hak ve hürriyetlerdir. Bunlar; seyahat etme, yerleşim, mülk edinme, mülk dokunulmazlığı, ticaret, çalışma ve sanat hakkıdır. Ferdî mülkiyet hakkını tek sınırlayan kamu yararı için kamulaştırmaktır. Bununla beraber kamulaştırma yasalarıyla belirlenmiştir⁴⁹.

İkinci grup hürriyetler; fikir hürriyeti ve buna bağlı fiillerdir. Her bireyin bir siyasî düşünceye sahip olma, inandığı bir dinin gereklerini yapma ya da yapmama hak ve hürriyeti vardır. İnsanların düşündüklerini ifade etmek için toplantı ve yayın yapma hürriyetleri de ikinci grup hürriyetlerin içerisinde⁵⁰.

Millî hâkimiyete dayalı temsîlî bir hükûmette, kamuoyu büyük rol oynar. Basın hürriyeti, düşüncelerin büyük kitlelere sağlıklı bir şekilde duyurulması için önemlidir⁵¹.

Cemiyet kurma ve eğitim-öğretim hürriyetleri de, ikinci grup hürriyetler arasında yer alır ve ortak bir çalışmanın sürekli olarak uygulanmasını gerektirir. Cemiyetler, devletin bağımsızlığını, hükümetin şeklini bozmak ve çeşitli azınlıkları birbirinden ayırmak amacıyla kurulamaz. Irk ve cinsiyete, unvanlara dayalı cemiyetler kurmak yasaktır.

Devlet, yurttaşların eğitim-öğretimiyle çok ilgilidir. Öğretim, hükümetin gözetiminde ve hazırlamış olduğu programlar çerçevesinde gerçekleştirilir. Tevhidi Tedrisat Kanununa göre; Türkiye sınırları içerisindeki her türlü eğitim ve öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlıdır. Yalnız askerî liseler, Millî Müdafaa Vekâletine bağlıdır. Şahsî haklara, yurttaşlık hakları, kamu ya da sosyal haklar da denilmiştir. Siyasî haklar ise, ferdin hükûmete katılmasını sağlar. Çağdaş Anayasalar, ferdin ve yurttaşın haklarını belirlemiştir. Fakat bu hakların nasıl kullanılacağına belirlenmesi için bunların sınırlarını belirleyen kanunlar gereklidir⁵².

Devlet, ülke içinde güvenlik, adalet ve huzuru sağlamak, yurttaşların her çeşit hürriyetini korumak ve savunma güçlerini her an hazır bulundurarak, gerektiğinde milletin haklarını silahla savunmakla görevlidir. Devlet; yollar, demir yolları, limanlar, her türlü taşıma araçları, bayındırlık işleri, telefon, telgraf gibi iletişim araçları; eğitim ve öğretim işleri, sağlık işleri, sosyal yardım işleri, tarım, ticaret ve sanata ilişkin görevlerle de ilgilidir.

Devlet, huzuru sağlamak ve ülkeyi savunmak için; sağlığı yerinde gürbüz, anlayışları, millî duyguları, yurt sevgileri yüksek yurttaşlara gereksinim duyar. Yurt-

⁴⁸ İNAN, *age.*, s. 63-66; ATATÜRK, *age.*, s. 220-221.

⁴⁹ İNAN, *age.*, s. 68-70; ATATÜRK, *age.*, s. 225-228.

⁵⁰ İNAN, *age.*, s. 70-72; ATATÜRK, *age.*, s. 228-230.

⁵¹ İNAN, *age.*, s. 73-75; ATATÜRK, *age.*, s. 231-232.

⁵² İNAN, *age.*, s. 82-85; ATATÜRK, *age.*, s. 245-246.

taşlarının kanunları ve bunlara uygun yaşamanın gerekliliğini anlamalarını, ülkenin güvenliği ve savunması için önemli görür. Yurttaşlarının herhangi bir sanat ve meslekte zamanın gelişmelerinin gerektirdiği derecede başarılı olmalar için eğitim, öğretim ve sağlık imkânlarını sağlar⁵³.

Devletin siyasî ve fikrî konularda olduğu gibi ekonomik işlerde de düzenleyiciliğini ilke olarak kabul etmek uygun görülmelidir⁵⁴.

Millî birliğin korunması, kamu yararına çalışan kuruluşların çoğaltılması devletin en önemli görevidir. Devlet ve fert birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Burada kişinin şahsî ve ortak çıkarları söz konusudur. Esasen iki çıkar birbirine denk olmakla birlikte, toplum yaşamını koruyan ortak çıkarlardır. Devlet, fertlerden müteşekkil millî topluluğun göze görünen biçimidir⁵⁵.

C. Tarih Ders Kitapları ve Türk Tarih Tezi

Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin kendine yeni meşruiyet kaynakları araması, millet, Türklük, vatan ve vatandaşlık bilincinin oluşturulması gibi amaçlara yönelik olarak, tarihin yeniden inşasına yönelik bir faaliyet alanı geliştirilmiştir. Bu alanın mimarları ise, tarihçiler ve siyaset alanından tarihçiliğe görevlendirilen aktif siyaset adamlarıdır⁵⁶.

Bu tarihçilerden bazıları, Türk Tarih Tezi'nin⁵⁷ her safhasını sonuna kadar yaşamışlar ve halk fırkasının bir eğitim ve kültür kolu gibi çalışarak önce Türk Tarih Heyeti'ni, bir yıl sonra da Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Bu grup, ders kitaplarını yeniden ele almak ve Türk tarihini yeniden yazmakla için teşkilatlanmıştı. Yüzyılın başında siyasî açıdan bağımsız ve özgün ilmî çalışmaların yapılmasına vesile olan Türk Ocakları da, üzerindeki giderek artan siyasî denetimden ötürü yeni bir resmî tarih yazımının gerekliliğini ifade etmeye başlamıştı.

Tarihçiler, "makbul" sayılabilmek için farklı fikirleri bir çatı altında toparlamaya çalışıyorlardı. 1928-30'da Atatürk'ün öncülüğünde başlayan tarih çalışmaları, notlar hâlinde bastırılmıştı. Dönemin siyasî liderleri, batıda yükselen Faşizan akımların da etkisiyle otoriter-millî devlet modelini benimsemişlerdi⁵⁸.

Bu dönemde, tarihin siyasî amaçlı bir eğitim sağlaması gerektiği fikrinden hareketle, bir bütün hâlinde, metodik ve Türkler tarafından kaleme alınacak yeni bir Türk tarihi için çalışmalar başlamıştı. Türk Tarihçileri, çağdaş kurullarla, tarih ki-

⁵³ İNAN, *age.*, s. 50-51; ATATÜRK, *age.*, s. 203-207.

⁵⁴ İNAN, *age.*, s. 56-57; ATATÜRK, *age.*, s. 208-210.

⁵⁵ İNAN, *age.*, s. 57-59; ATATÜRK, *age.*, s. 210-212.

⁵⁶ Büşra ERSANLI, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmî Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul, İletişim, 2003, s. 108.

⁵⁷ Türk tarih tezinin kaleme alınmasında Afet İnan'ın doktora tezinin önemi büyüktür. Cenevre'de "Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine" konulu bir doktora çalışması yapan İnan, antropoloji ilminin yazının icadından önceki dönemlerde tarih yazımı için vazgeçilmez olduğundan hareketle tezinde antropometrik ölçümler kullanır. İnan'ın tezi, Türk halkının ırkî özelliklerini ortaya koyarken, Anadolu halkının irken eski Türkler olduğunu da iddia etmektedir. Bkz. Afet İNAN, *Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi*, Ankara, TTK, 1947, ss. 198. Afet İNAN, "Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine", *DTCF Dergisi* CVII, Sayı 1'den ayrı basım, Ankara, TTK, 1949, s. 203-235.

⁵⁸ ERSANLI, *age.*, s. 111-114.

tapları yazacak, siyasî iktidarın pekiştirilmesi için Türk milliyetçiliğini yeniden tanımlayacaktı⁵⁹.

Hamit ve Muhsin tarafından kaleme alınan Türkiye Tarihi'ne göre; Türkler, İslâm'ın ve Osmanlı'nın etkisiyle ırkî özelliklerini yitirmişlerdi. Zaten Ortaçağlarda çeşitli medeniyetlerin etkisinde kalındığından ırkî özellikler bir birlik noktası oluşturmuyordu. Türkler, 15. yüzyıl başlarında, kendi ırkî özelliklerini korumuşlar ancak zaman içinde, Bizans, İran ve Arap tesirine girmişlerdi⁶⁰. Asya'nın ortasındaki ilk vatanlarından doğu, batı, kuzey ve güneye göç eden Türkler içinde, en ileri seviyede olanlara Batı Türklerine, diğer Türklere rehberlik etmek düşecekti⁶¹.

Türkiye Tarihi'nin Ana Hatları, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin üyeleri tarafından kaleme alınmıştı. Kitabın yazılış amacı, Türklerle ilgili yanlış bilgileri düzeltmek, Türklüğün kendisini tanmasına yardımcı olmak ve yaşadığı son hadiselerle ruhunda birlik duygusu uyanan Türk milletine, millî inkişafının derin ırkî köklere ait olduğunu göstermekti⁶².

Dört cilt halinde yayımlanan liseler için "Tarih" isimli ders kitabına göre; tarih kavimlerin sürekli göçlerine sahne olmuştu. Bu göçler, çeşitli kavimleri bir biriyle kaynaştırdıysa da farklı iklim şartları ve farklı coğrafyalar çeşitli ırkları vücuda getirmişti. Irk, aynı kandan gelen ve cismen birbirine benzeyen insanlardan oluşan bir gruptu. Diller de Hint-Avrupa ve Sami dil gruplarına ayrılmaktaydılar. Türkler beyaz ırdan olup, brakisefal gruba girmektedirler. Türkler, Türkçe ve Türk kültürü ile Türk ırkının ana özelliklerini yüzyıllarca korumuşlardır⁶³.

Türklerin ana yurdu, Asya'ydı. Asya, Ege Denizi'nden, Japon Denizi'ne; Hint Denizi'nden Şimal Buz Denizi'ne kadar uzanan "ulu" bir kara parçası olup; dünyanın diğer yerlerinde, insanlar kaya ve ağaç kovuklarında yaşarken Türk ana yurdunda "maden medeniyetleri" yaşamaktaydı. Ancak iklim şartları Türkleri göçebe bir ırk hâline getirdi⁶⁴. Türkler, Çin, Hint, Mısır, Önyasya ve Ege Havzası'na göç ettiler, gittikleri yerlerde yeni sahaların isimleriyle anıldılar. Buradaki yeni kaynaşmalardan yeni kavimler doğdu. Bunlar, Eti, Selçuk, Osmanlı gibi aile, kabile ya da yerleştikleri yerin ismiyle anıldılar ve gittikleri yerlere medeniyet götürdüler⁶⁵.

"Tarih" ders kitabı, bir yıl sonra "Orta Mektepler İçin Tarih" adıyla basitleştirilerek, üç cilt halinde ortaokullarda kullanılmıştı. Diğer ciltler 400'er sayfa, Osmanlı Tarihinin anlatıldığı cilt 200 sayfadır⁶⁶.

⁵⁹ ERSANLI, *age.*, s. 115.

⁶⁰ HAMİT-MUHSİN, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s. 468-469

⁶¹ HAMİT-MUHSİN, *age.*, s. 750-752.

⁶² ERSANLI, *age.*, s. 119.

⁶³ M.TEVFİK BEY -SAMIH RIFAT BEY-AKÇURAOĞLU YUSUF BEY (Vd) (Haz.), *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, 17-21.

⁶⁴ M.TEVFİK BEY (Vd), s. 25-27.

⁶⁵ M.TEVFİK BEY (Vd), s. 33-34.

⁶⁶ ERSANLI, *age.*, s. 132.

Cumhuriyeti konu alan üçüncü ciltte, ülke işgal edilirken Hıristiyan unsurların, bilhassa Ermeni ve Rumların kendi amaçlarını yerine getirmek için işgal kuvvetleri ile işbirliği yapması, ancak medeniyetler, devletler kurmuş, “yılmaz yıkılmaz Türk milleti”nin Mustafa Kemâl gibi bir liderle düşmanı anayurttan çıkarması vurgulanıyordu. Mustafa Kemâl’in amacı, İngiliz himayesi veya Amerika mandası altında yaşamak, Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmaya çalışmak, İmparatorluğun içinde ayrı ayrı küçük devletler kurulmasını sağlamak değildi. O’nun amacı; millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız müstakil bir Türk devleti kurmaktı⁶⁷.

Cumhuriyet’in Onuncu yılında Atatürk’ün ilgi ve kontrolü ile İstanbul Üniversitesi’nde İnkılâp Tarihi dersleri verilmeye başlandı. Derslere, Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur, Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşek girmektedir. Mahmut Esat Bozkurt’un dersleri radyoda yayınlanarak liselerin son sınıflarında ve bütün yayın alanında dinletilmişti. Derslerde tutulan notlar, kısmen hocaları tarafından gözden geçirilerek, basit baskılar hâlinde çoğaltılıp öğrencilere sunulmuştu⁶⁸.

Mahmut Esat Bozkurt’a göre; Bir ihtilâl, hangi millet hesabına yapılırsa, mutlaka o milletin eli ile yapılmalı ve onun elinde kalmalıydı. Bu sebepten Türk ihtilâli, kayıtsız şartsız öz Türklerin elinde kalmalıydı. Türk’ün en kötüsü, Türk olmayanın en iyisinden iyiydi. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu’nun bahtsızlığı, çoğunlukla mukadderatını Türklerden başkalarının idare etmiş olmasıydı. Atatürk, vatan ve milleti kurtarmakla kalmamış, Türk milletine eski çevikliğini, eski hayatietini bahşedecek tedbirleri de almış, Bunları hızlı şekilde inkişaf ve tekâmül ettirmeye çalışmıştı.

Atatürk’ün dil, tarih işleriyle uğraşması da bu sebeptendi. Atatürk’ün dilde yapmak istediği temizlik, onu tam anlamıyla öz Türkçe haline getirmek içindi. Bu onun başardığı işlerden en büyüğüydü. Edebiyatta öz Türkçe kelimeler yerine Arap, Fars ve sair milletlerin kelimelerini kullananlar, Türk birliğinin temelini bir kaya parçası konduruyor, demekti. Milletlerin değerini dile verdikleri önem belirlerdi. Bu sebepten Türk’e Türkçe gerekti⁶⁹.

Bundan sonra herşey ve herşey önce Türk milleti içindi. İslâmlık, insanlık, bundan sonra gelirdi. Türk ihtilâli; “Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur.” diyordu. Türk ihtilâli, her millete istiklâl hakkını tanıdı. Her millet kendi mukadderatını istediği gibi tayine salâhiyettardı. Türk rejimi ırkçı değildi. Alman rejimi ırkçıydı. Türk rejimi kana değil, kültüre ve dile önem verirdi. Atatürk, büyük nut-

⁶⁷ TÜRK TARİHİ TETKİK CEMİYETİ (Haz.), *Orta Mektepler İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, 174-178.

⁶⁸ Oktay ASLANAPA (Haz.), *1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul, 199, s. 9.

⁶⁹ Bozkurt, Türk dili mevzuun özetini şu mısralarla vermiştir:

“Arapça, isteyen urbana gitsin

Acemce isteyen İran’a gitsin”

“Frenkçe isteyen Frenkistan’a gitsin”

Ki biz Türküz bize Türkçe gerektir.” ASLANAPA (Haz.), *age.*, s. 113,135-136.

kunda “kanını taşıyandan başkasına inanma!” demişti. Fakat bu tavsiye tatbikatta kültür, dil birliği hâlinde tecelli etmişti⁷⁰.

Osmanlı saltanatı Rum, Ermeni, Yahudi, Gürcü, Kürt, Arnavut, Arap, Çerkez gibi din ve ırk bakımlarından farklı birçok milletlerden teşekkül etmişti. Osmanlı yönetiminde zaman olmuş, Türküm demek ayıp sayılmış, “Türk” tahkir makamında kullanılmıştı. Devletin resmi tarihçisi Naimâ bile, tarihinin birçok yerlerinde Türk’ten bahsederken “Etrak-i bî idrak” tabirini kullanmıştı. Millî duygu, bundan başka nasıl yok edilebilirdi.

Ne oldukları sorulduğu zaman Rum’um, Ermeni’yim, Yahudi’yim, Çingene’yim, demekten çekinmemişlerdi. Fakat milletlerin en asili olan Türk, Türk’üm diyemiyordu. O sadece; “Osmanlıyım! Elhamdülillah Müslümanım!” diyebiliyordu. Türk’ün dindaşları olan Arnavut’a, Arap’a, Çerkez’e gelince bunlar da Müslümanlığı benimsiyorlardı ancak, bunlara ne oldukları sorulunca: Arnavut’um! Arap’ım, Çerkez’im diye cevap veriyorlardı.

Meşrutiyet’in ilânının hemen ardından, İstanbul’un Divan Yolu’nda Kürt Teavün Cemiyeti, Çerkez Teavün Cemiyeti, Arnavut Başkım Kulübü, Arap Birliği gibi birçok kulüpler belirmişti. Beyoğlu’nda Etnik-i Eteryâ, Taşnaksütyun kulüpleri Rum ve Ermenileri temsil ediyorlardı. Yahudilerin bile Alyans İsrailitleri vardı. Türk Kulübü, Türk Birliği diye bir şeye tesadüf olunmuyordu. Sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti vardı. Fakat bu cemiyetin ittihatla terâkkiye ilgisi yoktu. Ancak Balkan Savaşı’ndan sonra Hamdullah Suphi Tanrıöver’in gayretiyle Türk Ocakları açılmaya başlandı. Bu durum, Türk olmayanların itirazlarıyla karşılandı! Osmanlı Devleti’nde son iki asır içinde, Türk unsurunun hakiki durumu jandarma ve polislikti⁷¹.

Bozkurt, İstiklâl Savaşları sırasında Londra Konferansı’na Ankara hükümeti tarafından gönderilen murahhas heyeti arasında İzmir mebusu sıfatıyla bulunduğunu, reis olan Çerkez Bekir Sami’nin Kafkasya’da bir Çerkez devleti kurdurmakla uğraştığını hâlbuki heyetin orada Türk istiklâlini kurmakla memur olduğunu anlatıyordu. Bu sebeple Türk devletinin işlerini Türk’ten başkasına inanamamak lâzımdı. Türk devleti işlerinin başına öz Türk’ten başkası geçmemeliydi.

Yeni Türk Cumhuriyetinin lâik kılmak da zaruriydi. Dinle devleti birbirinden ayırarak modern bir Cumhuriyet kurmak için, dini Türk’ün ilerleme adımlarının önünde engel olmaktan çıkarmak için, modası ve mânâsı yok olmuş bir müesseseyi “hilafeti” yok etmek için lâiklik şarttı. Lâiklik bazılarının anladığı gibi dinsizlik değil, dinle devletin ayrılığıydı⁷².

Recep Peker, üniversite ve yüksek tahsil gençleri için inkılâp derslerinin amacını, Türk’ün ana inanış istikametini nesillerin kafasına aşılacak ve yerleştirmek şeklinde tanımlıyordu. İnsanlık 20. yüzyıla girerken, kendisini oluşturan cüzleri

⁷⁰ ASLANAPA(Haz.), *age.*, s. 156-157.

⁷¹ ASLANAPA (Haz.), s. 173-179.

⁷² ASLANAPA (Haz.), s. 187-188, 179.

arasında bir bağlılık kalmayan Osmanlı İmparatorluğu bir rehavet içinde durgundu. İmparatorluk esas unsur Türkleri, “ezmiş” “harcamış” olmasına rağmen “bozulmayan bu kan” kendini ve yüceliğini korumuştur. İmparatorluk cüzlerini birleştirebilecek, yeniden bir düzenleme yapabilecek güçten mahrumdu. Bu çorak yurda, yeni tohumlar dikip yeşertmek Türk milletine ve inkılâbına “nasip olmuştu”.

Türk inkılâbı, yalnız, siyasî, sosyal veya ekonomik bir rejim değişikliği değil, millî ve kültürel hayatın bütün derinliklerinde tesirler yapmış bir hareketti. Türk inkılâbı, birbirini hızla kovalayan, tamamlayan ve biri öbürünü sağlamaştıran, şuurun, aklın mantığın ve yurt ihtiyacının icap ettirdiği bir değişme ve tatbikat zinciriydi. Yeni siyasî ve ekonomik sistemlerle pazarlarını istilâcı yabancı mallarına gümrük duvarları ile kapayan bir inkılâbın, kültür bakımından Türk dilini, yabancı tesirlerin altında bırakması doğru olmazdı. Kadını “çuval içinde yaşamaya mahkûm eden” bir inkılâp, Türk harflerini kabul etse, bunun ne kıymeti olabilirdi?⁷³.

Herhangi bir yurttaş, kendini bir milletin varlığı içinde küçük bir varlık olarak görünce, içinde bulunduğu yurdu koruyucu ve kuvvetlendirici bir vazife alması gerekirdi. Yurt denen ve kendisine kutsiyet verilen büyük ana varlığın tükenmez kaynağı olan milletin, daima muvaffak olabilmesi, her kavgada üstün çıkması için, düşünce ve harekette bir olması gerekirdi. Milletler ancak bu şekilde bir kuvvet ve mevcudiyet olarak kendini gösterebilirlerdi⁷⁴.

Yeryüzünün genel politikasına göre, bir yurttaşın kendisini hürriyet, emniyet ve saadet içinde hissetmesinin sırrı, kendi ulusunun dünya içinde hür, mesut ve vaziyetinin emin olmasına bağlıydı. Bir yurt ve millet top yekûn ağlarken, onun içindeki hiçbir yurttaşın güler yüzlü olmasına imkân yoktu. Bundan sonraki herhangi bir savaşta yurttaşların, yaş ve cins farkı olmaksızın yurt koruma işlerinde vazifelendirileceği muhakkaktı⁷⁵.

Yusuf Kemâl Tengirşek'e göre; Türk inkılâbı, Türk'ü engin benliğine kavuşturan bir yapılandı. TBMM hükümetinin milletten aldığı veçhe; “İstiklâl-i Tâmi” ve “Hâkimiyet-i Milliye” umdelerine istinâden milleti zengin, memleketi mamur etmekten ibaretti. İstiklâl-i Tâmi için; Hâkimiyet-i Milliyye, hâkimiyet-i iktisâdiye ile birleştirilmeliydi. Siyasî ve askerî muzafferiyetler, ne kadar büyük olursa olsun, iktisâdî zaferle taçlandırılmazlarsa, netice payidar olamazdı⁷⁶.

D. Yurttaşlık Bilgileri ve Yurttaşlık Eğitimi

1924'te Vasıf Bey'in Eğitim Bakanlığı döneminde öğretim programlarında pedagojik ve ideolojik iki değişiklik yapıldı. 43 kişilik bir heyet, ilkökul, ortaokul ve liselerin ders programlarını değiştirdi. Ortaokullara, ev idaresi, atölye, laboratuvar

⁷³ ASLANAPA (Haz.), s. 208-212.

⁷⁴ ASLANAPA (Haz.), s. 224-240.

⁷⁵ ASLANAPA (Haz.), s. 256-257, 262-263.

⁷⁶ ASLANAPA (Haz.), s. 293,309.

ve kız çocukları için çocuk bakımı gibi yeni ve öğrencileri hayata hazırlayıcı dersler konuldu.

II. Meşrutiyet'in tebaadan vatandaşa geçiş projesini teşkil eden "Malumat-ı Medeniye"⁷⁷ derslerinin adı "Malumat-ı Vataniye" olarak değiştirildi. Mevzular "Cumhuriyet rejiminin iyiliklerini telkin edecek surette" yeniden düzenlendi. 1924 ders yılında ilköğretim programında yer alan Malumat-ı Vataniye dersi, kız ve erkek ortaokul 2. ve 3. sınıfların ilk döneminde haftada 1 saat, iptidaî muallimlerinde 5. sınıfta 2 saat, iptidaî darü'l muallimâtında ise 4. sınıfta iki saat okutulmaktaydı⁷⁸.

Malumat-ı Vataniye ya da Yurt Bilgisi derslerinin amacı, kişinin milletine karşı vazifelerini öğretmek, vatandaş yetiştirmek, gençleri mensup oldukları millete intibak ettirmektir. Bu intibak, sosyalleşme, öğrenme ve şartlanma, uyum sağlama ve benimsemeyi öngörmektedir. Yurt Bilgisi kitaplarında dersin hedefleri altı maddeyle özetlenmiştir. Bunlar; çocuğa etraflarında olup biten işlerin ahlakî, iktisadî, hukukî, içtimâî mânâlarını idrak ettirmek; devlet millet ve aile birliğine uygun ahlâk kazandırmak; cemiyetteki rolünün anlamını sezdirmek, vatandaşların hak ve vazifelerini öğretmek; yurt ve millet sevgisi kazandırmak; Türk'ün kendi imkânları ile kurduğu iktisadî teşebbüsleri tanıtarak, Türk'ün medenî ve iktisadî gücüne inandırmak; devlet teşkilâtı ve hükûmet hakkında bilgilendirmektir.

Öğrencinin, derslerde öğretmenin rehberliğinde millet ve devlet meseleleri üzerine düşünmesinin sağlanması da amaçlar arasında yer almaktaydı. Dönemin eğitim sisteminin genel amacı ise, yeni devletin ilke ve inkılâpları doğrultusunda millî ve medenî, çağdaş bilgilerle donatılmış fert yetiştirmektir⁷⁹.

1931'de Gazi Mustafa Kemâl imzasıyla Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen yazıda, vatan çocuklarının iyi vatandaş olabilmeleri için klasik tahsil programları arasında yurt bilgisi derslerinin önemi vurgulanıyordu. Yazıda Afet İnan'ın, hazırladığı notların lüzumlu kısımlarının bir araya getirilerek vatandaş için medeni bilgiler adıyla yeniden basılması isteniliyordu.

Devlet teşkilâtı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükûmet, hususî idareler ve belediyeler, şirketler, bankalar, siyasî fırkalar ve aileyi konu alan ve Recep Peker tarafından kaleme alınan ikinci kısımda ikinci kitap olarak bastırılması isteniliyordu. Bu kitaplar okulların belirli sınıflarında birbiri ardına birer senede okutulacaktı.

⁷⁷ Türkiye Tarihi'nde modem "vatandaş/yurttaş" eğitimi II. Meşrutiyetle başlamıştı. Konuyla ilgili kitapların temel yazılış amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne son vermeye yönelik ideâlin arka planını oluşturmaktı. Kitaplarda genellikle vatandaş kimlik ve erdemlerini geliştirmek üzere mesajlar verilmekteydi. Balkan Savaşları anlatılırken "dünkü tebaa" olan Bulgar, Rum ya da Sırp'ların sadakatsizlikleri yerliyordu. Eğitim programına dâhil edilen, Osmanlı Tarihi, Osmanlı Coğrafyası ve Malumat-ı Medeniye dersleri ortak bir Osmanlı kimliği etrafında entegrasyonu sağlamayı amaçlıyordu. Kitaplarda, vatan, vatandaşlık kavramı ve iyi vatandaş olmanın gerekleri de öğretiliyordu. Geniş bilgi için bkz. Füsun ÜSTEL, "Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi", İletişim, İstanbul, 2004.

⁷⁸ Füsun ÜSTEL, *age.*, s.129-130.

⁷⁹ ÜSTEL, s.140-142.

Atatürk, karşılıksız olarak sahipleri tarafından Maarif Vekâleti'ne teslim edilen kitapların yazılmasında bizzat ilgilendiğini bu kitapların amaçlarına hizmet edilecek nitelikte olduğunu ifade ediyordu. Bu kitapların okullar dışında yurttaşlara okutulması da sağlanmalıydı. Bu fikrin icraata geçirilişi hükûmetin takdiri ve Maarif Vekâleti'nin usulüyle olabilirdi⁸⁰.

Kitabın birinci cildinde, millet, devlet, cumhuriyet, devletin ve vatandaşın karşılıklı hak ve vazifeleri, hürriyet, intihap, vergi, askerlik konuları inceleniyordu⁸¹.

Recep Peker'in kaleme aldığı Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabının ikinci cildinde, bir vatanda aynı usullere ve kanunlara uyarak müşterek kaideler altında ve birbirine benzer hak ve vazifelerle ömür süren insanların eğitim seviyeleri ne olursa olsun bazı konularda müşterek bir bilgiden geçmeleri ve inanış birliği içinde olmaları gerektiğini ifade etmişti.

İkinci kitap, bütün devlet teşkilâtını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, vekâletleri, mahkemeleri, vilâyetleri, belediyeleri, bankaları, şirketleri, siyasî fırkaları ve aile konusundaki bilgileri ihtiva etmişti. Kitap okul çocukları ve vatandaşların eğitimi için toplu bilgi niteliği taşııyordu⁸².

Kitapta, memur olabilmek için; Türk olmak, siyasî hak sahibi bulunmak, iyi hâl sahibi olmak, hırsızlık, dolandırıcılık, ağır hapis gibi cürümlerden ceza almamış olmamak sıralanmıştı. Bundan başka ecnebî kadınlarla evlenmemiş olanlar, devlet memuru olabilirlerdi. Aynı haklara sahip Türk kadınları da erkekler gibi memuriyete alınabilirlerdi. Ecnebler mütehasıs, müstahdem vs vazifelerde mukavele karşılığı devlet hizmetinde çalıştırılabilirlerdi⁸³.

Peker'in kitabında toplumun en küçük ve en önemli müesseseleri arasında sayılan aile kavramına ayrı ve ehemmiyetli bir yer veriliyordu⁸⁴. Devlet mekteplerinde ilk tahsil mecburî olup, çocuklarını ilk mektebe göndermeyen veli cezaya sebep olurdu. Yedi ile on altı yaş arasındaki vatandaşlar, ilk tahsil çağında sayılırdı. Mektep çağını geçmiş vatandaşlar için halk mektepleri vardı. Türk maarifinde, Türk tarih bilgisi daima esaslı bir yer almalıydı. Eğitim-öğretimde amaç, maddî hayatta başarılı olmayı sağlayacak fikir ve kabiliyette insan yetiştirmektir. Türk toplumu için ordu da bir mekteptir. Vatandaşlar, orduyu sevmeli, ona itimat ve hürmet etmeliydi. Millî müdafaanın kudretli ve şerefli parçası orduydum⁸⁵.

1936 tarihli İlkokul Programlarında Yurt Bilgisi dersinde millet mefhumu, milletin yüceliği, Türk milletinin karakteri, ordu, asker sevgisi; Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejimi, nasıl kurulduğı, başka rejimlere üstünlüğü, Cumhuriyet için

⁸⁰ İNAN, *age.*, s. I-II.

⁸¹ İNAN, *age.*, s. 7-6. Ayrıca Afet İnan'ın kaleme aldığı fakat fikirlerinin Atatürk'e ait olduğu Afet İnan tarafından ifade edilen kitapta yer alan başlıklar, tezin yukarıdaki Atatürk'e göre Vatandaşın/Yurttaşın ve Devletin Karşılıklı Hak ve Vazifeleri başlıklı bölümünde incelenmiştir.

⁸² Recep PEKER, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler II. Kitap*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s. 1-2.

⁸³ PEKER, s. 172.

⁸⁴ PEKER, s. 258-260.

⁸⁵ PEKER, s. 188-191, 262-263.

fedakâr ve sadık yurttaş olmanın ve kanunlara itaatın öneminin anlatılması, çocukları, Atatürk inkılâbının fedakâr birer unsuru, hak ve vazifelerini bilen iyi birer vatandaş olarak yetiştirilmesi için çalışılması esas teşkil ediyordu⁸⁶.

Bu dönemde vatan kavramı, toprak (territoryal), kökenle ilgili (atalar mirası) ve milletçe kolektif olarak yaşanan mekân olarak üç boyutla ele alınmıştı. Vatan için fedakârlık yapmak, ölmek, savaşmak gibi duygu yüklü anlatımlar, dönemin romantik milliyetçilik yönünü ortaya koymaktaydı.

Ders kitaplarında vatan zaman zaman devletin siyasî sınırları ile örtüşmüş, tarihî kültürel geçmişle bağlar koparılarak yaşanan alan yalnızca vatan kabul edilmişti. Bu düşünceye göre; Türk devletinin idaresi altında bulunan bütün memleketlere Türkiye ismi verilirdi. Türkiye, Türk vatanı demektir. Vatan bir milletin yaşadığı, medenî eserleriyle, ecdat mezarlarıyla millî bir hâle getirdiği yurttur” şeklinde özetlenmişti⁸⁷.

Cumhuriyet seçkinleri, Cumhuriyetin yurttaş topluluğunun büyük kısmını oluşturan köylü yurttaşları da yeniden inşa etmek istemişti. Cumhuriyet seçkinleri bunun için, köylü çocuklarının okula gönderilme sayısını artırmaya ve okul süresince bu çocuklara büyük ölçüde fayda sağlamaya çalışmışlardı.

E. Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnâmeleri ve Programlarında Millet, Vatandaş ve Vatan

Halk Fırkası'nın 1923 tarihli Nizamnâmesi'ne göre halk; herhangi bir sınıfa münhasır olmayıp, hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan, kanun önünde mutlak eşit olan bütün fertleri ifade ediyordu. Fırkaya her Türk ve hariçten gelip Türk tâbiyet ve harsını kabul eden her fert dâhil olabilirdi⁸⁸.

1927 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnâmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi bir siyasî teşekkül olduğunu ifade ederek başlıyordu. Nizamnâme üslup olarak daha sert bir dil benimsiyor, artık kurulan Cumhuriyeti koruma misyonuna vurgu yapıyordu. Fırka'nın, Türk milletini yükseltmek ve refah kazandırmak için yegâne yol olan, millî hâkimiyetin sembolü Cumhuriyetin her türlü tehlike ve taarruzdan korunmasını en yüce millî ve vatanî vazifesi olarak bildiği vurgulanıyordu⁸⁹.

Fırka, vatandaşlar arasında en sıkı bağların; dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna inanarak, Türk dilini ve Türk kültürünü hakkıyla öğretmek ve geliştirmeyi, bütün faaliyetlerde bu esasî öne çıkararak uygulamayı, yapılacak kanunların tümünün her ferde seyyanen uygulanmasını temel kabul ediyordu. Fırkaya millî mücadele aleyhinde olmamış, mücadele aleyhinde bir eğilim göstermemiş her

⁸⁶ ÜSTEL, *age.*, s. 140-141.

⁸⁷ ÜSTEL, s. 163-164.

⁸⁸ TUNÇAY, *age.*, (EK), s. 362.

⁸⁹ TUNÇAY, *age.*, (EK), s. 362.

Türk vatandaşı, Türk kültürünü ve fırkanın bütün umdelerini hakkıyla kabul etmesi şartıyla dâhil olabilirdi⁹⁰.

1927 Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi'nde Umumî Reis Mustafa Kemâl Program Beyannamesi'nin eğitim siyasetini eğitimin; millî, lâik, tek mektep esasına dayalı, toplumun millî, medenî ve iktisadî kudretini yükseltecek vatandaşlar yetiştirmek şeklinde tanımlamıştı. Beyanname, vatandaşların kabiliyetlerini artırıcı kurslar açılmasını, ilim adamları yetiştirmek için imkânlar sağlanmasını, Türk dilinin gelişimini sağlayacak tedbirler almayı ve hayli nazik olan harf meselesinin gerçekleştirilmesini de öngörüordu⁹¹.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 Nizamnâmesi ve Programında, millî mücadeleye aleyhtar bir vaziyet almamış, mücadeleye aleyhte bir eğilim göstermemiş her Türk vatandaşı, Türkçe konuşmak, Türk kültürünü ve Fırkanın bütün ilkelerini benimsemiş olmak Fırkaya kabul edilmek için esas sayılmıştı⁹².

Programın medhâl bölümünde "vatan", Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve tarihî topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasî sınırlar içindeki yurt olarak tanımlanmıştı. Bu tanımın devamında, vatanın hiçbir surette ayrılık kabul etmeyen bir bütün olduğu eklenmiştir. Millet ise; dil, kültür ve ilke birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyet olarak belirlenmişti⁹³.

Programda, Fırka'nın, Türk vatandaşlarına Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda verilen ferdî, içtimaî hürriyet, müsavat ve her türlü hak ve hürriyetleri saklı bulundurmayı ehemmiyetli gördüğü ifade edilmişti. Fırka, vatandaşlarını seçebilecek duruma getirmeyi, bu sağlanana kadar vatandaşın güvendiği insanları seçmekte serbest bırakılmasını uygun bulmuştu. Vatandaşların siyasî haklarında fark gözetmeyerek, kadınların belediye ve genel seçimlerde siyasî haklarını kullanmasını sağlamayı vazife saymıştı. İlerleme ve gelişme için muasır milletlerle denk yürümeyi ancak Türk harsını korumayı esas saymıştı. İrade ve hâkimiyetin kaynağı millet olup, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifâsını tanzim yolunda kullanılmasına ehemmiyet vermişti. Fırka, kanunlar önünde mutlak eşit olan herkesi eşit sayan fertleri halktan ve halkçı saymıştı. Türk milletinin muasır medeniyet ailesi içerisinde ilerleyebilmesi için din işlerini, devlet ve siyaset işlerinden ayrı tutmayı gerekli görmüştü⁹⁴.

Fırka eğitimde, daha çok vatandaş ve çocuk okutup, yetiştirecek bir programı öngörüordu. Kuvvetli cumhuriyetçi, lâik, milliyetçi vatandaş yetiştirmek eğitimin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıydı. Türk millet ve devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife telkin olunmaktaydı. Fikrî olduğu kadar, bedenî inkişafa önem vermek ve karakteri millî tarihin ilham ettiği yüksekliğe

⁹⁰ TUNÇAY, s. 382.

⁹¹ TUNÇAY, s. 396.

⁹² TUNÇAY, s. 429-430.

⁹³ TUNÇAY, s. 447.

⁹⁴ TUNÇAY, s. 448-449.

çıkarmak büyük emeldi. Eğitimdeki metot ve bilgi, vatandaşa maddî hayatta başarılı olmayı sağlamalıydı. Vatandaşlar, Türk'ün derin tarihini bilecek, bu bilgi, Türk'ün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve millî varlık için zararlı her cereyan önünde yıkılmaz mukavemeti besleyen bir cevherdi⁹⁵.

Fırka, Türk dilinin mükemmel şekilde olgunlaşmasına çalışacaktı. Türk vatandaşlarının vücuda getirmiş oldukları bütün spor teşekküllerini milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından çok mühim sayarak; bu teşekkülleri idame ve himaye etmeyi vazife bilmekteydi⁹⁶.

Vatan müdafaası millî vazifelerin en kutsalıydı. Bu sebeple Fırka, askerliğin vatandaşların tamamına uygulanması esasını kabul etmişti. Türk ordusu her türlü siyasî mülahaza ve tesirlerin üzerindeydi. Ordu vatan savunmasında her an bulunabilecek vaziyette ve teçhizatta olmalıydı. Ordu mensupları ise, inkılâbın ve Cumhuriyetin koruyucusu olarak en üst vazifede yer almalıydılar⁹⁷.

Halk Fırkası prensiplerini, Cumhuriyeti ve faziletlerini, milliyetçiliği halka itinâ ile anlatacak donanımda her zaman bu konuyu anlatmaya hazır halk hatipleri teşkilâtı kurmuştu. Hatipler, Türk medeniyeti, Türk Tarihi, Türk kahramanlıkları ve Türk kültürünü mekteplerde anlatılan farklı olarak arzu ve hevesle dinlenebilecek şekilde anlatacaktı⁹⁸.

Recep Peker, Fırkanın Kâtibi Umumisi sıfatıyla 16 Ekim 1931, tarihinde İstanbul Darülfünun'unda Cumhuriyet Halk Fırkasının Programının İzahı Mevzuu Üzerinde Konferanslar vermeye başlamıştı. Peker'e göre; Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye'nin yaşaması, ilerlemesi ve bekâsı için milliyet vasfında en büyük kuvveti görmekteydi. Fırka, Türkleri büyük beşeriyet ailesinin bir uzvu olarak görmekteydi. Fırka esaslarına göre millet; dil kültür ve mefkure ile birbirlerine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasî, içtimâî bir heyetti. Bugünkü siyasî sınırları yurttu. Türkiye'nin siyasî olarak Türkiye'den ayrı kütlelerle alâkası yoktu. Ancak vatanın sınırları dışında yeni ve müstakil devletler kurmuş veya başka devletlerin idaresinde bulunmuş Türklerle alâka muhafaza edilecekti. Bu kitlelerle kan yakınlığı ve tarih bağı siyasî işgalin dışında bir ilim söz konusuydu.

Fırka, dil birliğini milliyet fikrinde ehemmiyetli görmekteydi. Kültür birliğini maziye birlikte bağlı olmak, müşterek bir hatrat mirasına sahip olmak, ümitleri birleşmiş, acı ve tatlı hayatı beraber yaşamış, büyük eserleri birlikte yapmış, büyük sıkıntıları birlikte yenmiş olmak olarak tarif etmekteydi⁹⁹.

Milliyet ruhu fırka programının her faslında yer almıştı. Sermayede, tâlim ve terbiyede, amelelik ve işçilikte millî düşünceden esastı. Maarif esaslarında birbirini takip eden maddelerde bu fikir tekrarlanıyordu. Cumhuriyetçi, milliyetçi, lâik

⁹⁵ TUNÇAY, s. 451.

⁹⁶ TUNÇAY, s. 452.

⁹⁷ TUNÇAY, s. 454.

⁹⁸ TUNÇAY, s. 455.

⁹⁹ Recep PEKER, *Cumhuriyet Halk Fırkasının Programının İzahı Mevzuu Üzerinde Konferans*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931, s. 8-9.

vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıydı. Millet ve milliyet mefhumunu anlamış vatandaşların kütleleşmesi ancak bu mefhumun halkçılık zihniyeti ile incelenmesi ve saflaşması sayesinde olurdu. Bir millet olarak hissetmek yeni zamanın iftirak hissi uyandıran zararlı cereyanlarına mukavemet için kâfiydi. Hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertler halktan ve halkçılardı. Fert ve cemaat imtiyazları fiilen kalmamıştı¹⁰⁰.

IV. VATANDAŞIN ŞEKLEN, BEDENEN İNŞASI VE İNKILÂPLAR

Cumhuriyet, vatandaşını şeklen ve bedenen inşa etmek için bir takım maddî kimlik unsurlarından yararlanmıştı. Maddî kimlik unsurları arasında en belirleyici olanlar; soyadı kullanma mecburiyeti, unvan ve lâkapların kaldırılması, dinî kıyafetlerin günlük hayatta kullanımının yasaklanması ve kıyafete bir şekil belirleme çabasıdır.

A. Soyadı Kanunu ve Lâkap ve Unvanların Kaldırılması

Soyadı Kanunu ile vatandaşların, yazışta ve söyleyişte kimliklerini tanımlayan çağdaş bir yeniden isimlendirme sağlanmak istenmişti. Meclis Başkanı Balıkesir Mebusu General Kâzım Özâlp, 23 Aralık 1934 tarihinde Meclisi kapatış konuşmasında Soyadı Kanunu için; *“Sosyal ilerlemede kıvançla anılacak bir atılıştır. Türk tarihinin eski çağlarında yaşamış olan bu güzel töre, saltanat çağlarında başta bulunanların ümmet siyaseti güderek millî duyguyu gevşetmeleri yüzünden bir yana bırakılmış iken, sizin yaptığınız kanunla bunun diriltilmiş olması övünmeye değer bir iştir”* diyordu.

Başkanlığın 11 Mart 1933 günlü yazısı ile TBMM Başkanlığına sunulan tasarrufların gerekçesine göre; çok eskiden Türkler arasında da soyadı kullanmak ve hatta uzun zaman soy seçerelerini muhafaza etmek, evlenme veya herhangi bir iş için fert hakkında tetkikat yapılacağından her şeyden evvel soyu aramak bir töre olarak görülürdü. Köylerde soyadı kullanmayan bir fert ya da aileye rastlanmazdı¹⁰¹.

21 Haziran 1934 tarihli kanuna göre; her Türk öz adından başka soyadını taşımaya mecburdur. Söyleyişte, yazışta, imzada, öz ad önde, soyadı sonda kullanılır. Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumî ediplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanamaz. Kanunla belirlenmiş unvanlar mahfuzdur¹⁰².

Soyadı Kanununun yürürlüğe girmesi için düzenlenen nizamnâmede, yeni takılan soyadları Türk dilinden alınır, yabancı ırk ve millet isimleri soyadı olarak

¹⁰⁰ PEKER, *Cumhuriyet Halk Fırkasının*, s. 11.

¹⁰¹ Fahri ÇOKER, *Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi TBMM – IV. Dönem, I*, Ankara, TBMM Vakfı Yay., 1995, s. 180.

¹⁰² Kanun Resmî gazetesinde 2 Temmuz 1934 tarih, 2741 sayı ve 2525 kanun numarası ile yayımlanmıştır. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 5-6.

kullanılmaz, bir aşirete veya kabileye ilişkin soyadları kullanılmaz ve yeniden takılamaz, deniliyordu¹⁰³.

İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanarak, 26 Kasım 1934'te TBMM Başkanlığı'na sunulan kanun tasarısında "Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırılması" teklif edilmişti. Tasarının gerekçesinde; Türk inkılabının en temel vassının demokratik olması olduğu, milletin fertleri arasında kanunda, teşrifatta ve muamelede farklılık bulunmaması gerektiği, bireylerin yalnız adlarıyla anılması gerektiği iftihar edilmesi gereken yegâne sıfatın ise, Türk milletinden olmak olduğu ifade edilmişti. Gerekçeye göre Türk inkılâbı ve Cumhuriyeti; herkesi kanun önünde eşit kılmamanın, hiç kimsenin lâkap ve payesine güvenmemesini sağlamanın, milletin fertleri arasında sınıf ve üstünlük düşüncesi uyandırarak, milletin asil ruhunu incitecek vasıfların kaldırılmasının sosyal inkılâbın zarureti olduğunu ifade etmişti¹⁰⁴.

26 Kasım 1934'te kabul edilen kanuna göre: ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar. Sivil rütbe, resmî nişanlar ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları müstesna olmak üzere, nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Türkler yabancı devlet nişanları da taşıyamazlar¹⁰⁵.

İsmet Paşa ve 22 arkadaşı 24 Kasım 1934 birleşiminde: "*Mustafa Kemal öz adlı Cumhurreisimize, Atatürk soyadının verilmesi yerindedir*" diyerek bir öneri sunmuş, uygulamaların önüne geçilmesi için öneri aynı gün kanunlaşmıştır¹⁰⁶.

B. Kılık Kıyafet İnkılâbı

Kıyafet inkılâbıyla vatandaşların dış görünüşünde birlik sağlanması, çağın yalananması ve dinî bir nitelik taşımayan lâik bir görüntünün yaratılması hedeflenmişti. Vatandaşlar önce eğitim kurumlarında zihnen, daha sonra giyim kuşam değişikliği ile şeklen ve beden terbiyesi ile bedenlen değiştirilecekti. Böylece Cumhuriyetin "medenî vatandaş" modeli tamamlanmış olacaktı.

Kıyafet konusu Türk modernleşmesinin şekli parçası içinde eskiden beri yer alan bir konuydu. II. Mahmut döneminde fes zorla giydirilmiş, sarık koyu Müslümanlığı ve Osmanlılığı temsil etmişti. Millî Mücadele döneminde, yabancı ülkelerden alınan fes sıkıntıya sebep olmuş, paranın yurt içinde kalması için kalpak kullanılmaya başlanmıştı¹⁰⁷.

¹⁰³ Karamamenin kabulü 24 Kasım 1934 No:2/1759, Resmi gazetede neşir tarihi 27 Kasım 1934, S:2891. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 353.

¹⁰⁴ ÇOKER, age., s. 186-188.

¹⁰⁵ Kanun Resmi gazetede 29 Kasım 1934'te, 2867 sayılı ve 2590 kanun numarası ile yayımlanmıştır. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 5-6.

¹⁰⁶ ÇOKER, age., s. 184-185. Kanun için bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 4.

¹⁰⁷ Ayten Sezer ARIĞ, *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s. 48,50-51.

Atatürk, yurt içi gezileri ile yeni kılık kıyafeti halka anlatmak ve halkın dertlerini dinlemek istemişti. Konuşmaları için Kastamonu'yu tercih sebebini ise, Kastamonuluların kendisini ilk kez görecek olmalarından dolayı, kendisini böylece kabul edecekleri şeklinde açıklamıştı¹⁰⁸.

Atatürk, 24 Ağustos 1925'te Ilgaz'da halkı şapkasıyla selamlamış; "Bu serpuşun ismine şapka denir" diyerek şapkayı tanıtmıştı. Gezisinin devamında kılık kıyafet değişiminin önemini anlatmıştı¹⁰⁹. 28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmasında: "...Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenîdir. ...Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle, medenî olduğunu göstermek zorundadır. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medenî olduğunu göstermek zorundadır. ...Türkiye halkı başından aşağı vaz'ı hariciye ile dahi medenî ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar....Bizim kıyafetimiz millî midir? Bizim kıyafetimiz medenî ve beynelmilel midir?

...Tabirimi mazur görün altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millîdir ve ne de beynelmileldir. ...Kıyafetsiz bir millet olur mu...? Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak enzâr-ı âleme göstermekte mânâ var mı? ...Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milleti-miz için lâyük bir kıyafettir. Onu iktisâ edeceğiz ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve ..bunların mütemmimi olmak üzere siper-i şemslî serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka derler.... Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden caiz olmaz.

...İçtimâî hayatın mebdei aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki kadın ve erkekten mürekkaptir.... Köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzleri ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mucib-i azap ve ızdırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar bu biraz da bizim hodbinliğimizin eseridir. ...Kadınlarımız da bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesât-ı ahlâkiyeyi telkin etmek, millî ahlâkımızı anlatmak, onların dimağını nurla nezâhatle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihanı dikkatle gösterebilirler bunda korkulacak bir şey yoktur. ...Korkmayınız bu gidiş zaruridir. ...Bu kadar yüksek ve mühim bir neticeyi vusul için lâzım gelirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur.... Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir...."¹¹⁰.

Atatürk yukarıdaki konuşmanın bir benzerini 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yapmıştı: "...Her milletin olduğu gibi bizim de bir millî kıyafetimiz varmış, fakat gayrı kabili inkârdır ki taşıdığımız kıyafet o değildir. Hatta millî kıyafetimizin ne olduğunu

¹⁰⁸ ARIĞ, age., s. 52.

¹⁰⁹ ARIĞ, s. 53.

¹¹⁰ "Büyük Halaskârın Millete Teceddüt Yolunu Gösteren Yeni Bir Nutku" *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1341/8 Safer 1343; ARIĞ, age., s. 38-40; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille)*, Ankara, ATAM, 2006, s. 654-656; EVSİLE (Haz.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi*, Ankara, ATAM, 1999, s. 64; An İNAN(Der.)-İsmet PARMAKSIZOĞLU(Sad.), *Düşünceleriyle Atatürk*, 3.Baskı, Ankara, TTK, 1999, s. 93-94.

bilenler içimizde azdır bile. ...Kalabalığım içinde bir zat görüyorum. Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim giydiğim gibi bir ceket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medenî bir insan bu kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? ...Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya peştamal veya buna benzer bir şeyler atarak yüzünü, gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mânâ ve medlulü nedir? Efendiler medenî bir millet anası, millet kızı bu garip şekle bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hâl milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır"¹¹¹.

31 Ağustos 1925 günü Kastamonu'dan Çankırı'ya geçen Atatürk, burada İskilip'ten gelen bir heyetle görüşmüş, dinî görev yapanların görev başında dinî kıyafetleri giyebileceklerini söylemişti. Sözlerini şöyle açıklamıştı:

"Kıyafeti medenî bir şekle dönüştürmek için kanun falan gerekmez. Millet karar verir, yapar. Yalnız bir Diyanet İşleri Reisi, buna bağlı müftü, imam ve hatipler vardır. Bu sınıfa ait özel kıyafeti tanırız. Bu işlerle görevli olmayanların aynı kisveyi giymeleri doğru değildir. Bu gibileri kimse tanımaz ve kabul etmez"¹¹².

Atatürk, 1 Eylül'de Ankara'ya dönmüştü. Kendisinin ve kendisini karşılayanların başında şapka vardı. 28 Eylül 1925'te Bursa'da kanun hükmü olmadığı hâlde şapka giymiş Bursalılar tarafından karşılanan Atatürk, Bursalılara teşekkür etmişti. Atatürk, pek çok konuda olduğu gibi kıyafet konusunda da millete öncülük etmişti. Şapkanın giyilmesi ile "çağdaş" bir giyim adabı oluşmuştu. Resmî serpuş, frak, smokin, redingot ve bonjurla giyimeye başlanmıştı¹¹³.

Şapka Kanunu, 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait isyanının ardından yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu ile aynı dönemde kabul edilmişti. Atatürk, Şapka Kanunu önceden plânladığını ancak Takrir-i Sükûn Kanununun hükümlerinin "bazı mürtecilerin" milleti geniş miktarda zehirlemesine imkân bırakmadığını bu sebeple meselelerin aynı zamana denk getirildiğini söylemişti¹¹⁴. Kanunun çıkmasının ardından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tepkiler ortaya çıkmıştı. Ankara İstiklâl Mahkemesi bazı şehirleri dolaşarak, çalışmalarda bulunmuştu¹¹⁵.

Atatürk kadın giyimi ile de ilgilenmiş, kadın giyimini modernleştirmeye yönelik ifadeler kullanmış, kadının dış dünyaya açılması ve erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmasına imkân sağlamıştı. 21 Mart 1923'te Konya'da yaptığı konuşmasında:

"...Tesettürde iki şekil tecelli ediyor; ya ifrat ya tefrit. ...Çok kapalı, çok karanlık... veyahut Avrupa'nın en serbest balo salonlarında bile kıyafeti hariciye olarak arz edilemeyecek kadar açık bir teşebbüs....Dinimizin emrettiği tesettür hem hayata hem fazilete uygundur....Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacak ne de o kadar açılacaklardı. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. ...Bizim tesettür meselesinde nazarı itibara alacağımız şey, bir yandan milletin

¹¹¹ ARIĞ, s. 40-41; İNAN (Der.), age., s. 92.

¹¹² ARIĞ, s. 41.

¹¹³ ARIĞ, s. 42.

¹¹⁴ ATATÜRK, *Nutuk*, s. 632.

¹¹⁵ ARIĞ, s. 71-73.

ruhunu, diğer yandan hayatın icabını düşünmektir. ...Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak...., Türk kadınına, ilmî, ahlâkî, içtimâî, iktisadî hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve muzahiri yapmak yoludur. Şekl-i tesettür meselesinde suhuletle, emniyetle yürüyebilmek dinin, eski ananeyi milliyenin, akıl ve mantığın, ahlâk ve faziletin emrettiği şekli tabii ve şekli basiti kabul etmektir" diyordu¹¹⁶.

26 Ekim 1933'te kadınlara Muhtar ve İhtiyar Heyeti Üyeliği Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması Hakkındaki Kanunun görüşülmesi sırasında Kütahya Mebusu Recep Bey, kadınların TBMM'de temsil edilmelerinin hakları olduğuna dair bir konuşma yapmıştı. Malatya Mebusu Başbakan İsmet İnönü ve 191 arkadaşı bu amaçla Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 10-11. maddelerinin, İntihab-ı Mebusân Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve kanuna bir madde eklenmesine dair önerilerini Başkanlığa sunmuşlardı.

5 Aralık 1934 birleşimi gündemine alınan kanunla ilgili Başbakan İnönü, "Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkekle beraber, daima memleketin ve milletin geleceği üzerinde söz ve etki sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuş, milletin geleceği üzerinde etkisini gösterebilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurt işlerinde el ele çalışabilmişse, işte o zaman büyük Türk milleti, gücü ile uygarlığı ile bütün dünyayı kaplamıştır." diyerek bu hakkın Türk kadınına lütuf olarak verilmediğini savunmuştur¹¹⁷.

5.12. 1934 tarih ve 2599 sayılı; "30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir"¹¹⁸ şeklindeki kanun değişikliği ile Atatürk'ün yukarıdaki konuşmasındaki önerileri birlikte değerlendirildiğinde Cumhuriyetin kadına vatandaş statüsü kazandırdığı, kadının çağdaş toplum ve devlet yapılarında sahip olması gerektiği haklara bu dönemde kavuştuğu bir gerçektir¹¹⁹.

Afet İnan, Atatürk'ün bir "münevver kadın" düşüncesi olduğunu söylemektedir. Münevver kadın, birinci olarak nurla, irfanla hakiki faziletlerle donanmış ikinci olarak hâl, hareket ve giyinişle bunu ispat etmiş kadındır. Türk kadını aldığı eğitim sayesinde şahsî hayatında erkekten geri kalmayacak, çağdaş şartlarda hiç de kolay olmayan çocuk eğitimini hakkıyla yerine getirecektir¹²⁰.

¹¹⁶ ARIĞ, s. 35-36. ; EVSİLE, age., s. 104.

¹¹⁷ ÇOKER, age., s. 195.

¹¹⁸ ÇOKER, s. 196.

¹¹⁹ Bu dönemde pek çok gazetede kadın sütunların var olduğu, kadınlar için faydalı bilgiler ve öğütler verildiği, kadın dernekleri ile ilgili haberler olduğu tespit edilebilir. Bkz "Karılar Nasıl Gazete İstiyor?", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924(1340), 4 Şevval 1342, (Çarşamba), s. 4. Kadın sütununda erkeklerin evlilikle öncelikle güzel kadınları sevdiği, ancak bazılarının sürür ve kaderlerine iştirak etmesini bilen kadınları sevdiği anlatılır. Gazeteye göre, az sevilen kadınlar hodgam olanlardır. Erkekler evlenecekleri zaman kadının yüzüne, evlendikten sonra ev kadını, olup olmadığına bakarlar. Yüze bakarak ikinci tayin mümkün olmadığı için evlendikten sonra geçimsizlik başlar. Aile bozgunlarının çoğu bundan çıkar. Kadının ve çocuğun çehresine en ziyade yakışan şey tebessümdür. Somurtkan bir kadın sonbahar gibi eve soğukluk ve neşesizlik getirir. "Kadın Sütunu Kadınlarca Bilinmesi Faideli Hakikatler", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924 (1340), 4 Şevval 1342, (Çarşamba), s. 5; "Kadın Birliği Yakında bir Eytamhane Açıyor", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1340/ 5 Şevval 1342, (Perşembe) s. 3; "Amerika'da Yüzümüzü Güldüren İki Hadise", *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1340, (Cumartesi), s. 2. Bu haberde, Washington'da bu ay zarfında akdedilen Beynelmîl Türk Kadınları Konferansı'na Efsaif Yusuf Hanım'ın katılımının yüz güldürücü olduğu, bu hanımın İngilizce'ye hayli vakıf olduğu övgüyle anlatılmaktadır.

¹²⁰ Afet İNAN, *Atatürk ve Türk Kadın Hakkının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1964, s. 100.

26 Kasım 1934'te "Bazı Kisve (Kıyafet) lerin Giyilemeyeceğine Dair" kanun tasarısı TBMM Başkanlığı'na sunulmuştu. Tasarının gerekçesinde; ruhanî kıyafetler için öngörülen düzenlemenin hedefi, cumhuriyetin sınırları içinde yaşayan insanların çoğunluk veya azınlıkta, yerli veya yabancı hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar vicdan özgürlüğü konusunda tam bir eşitliğe sahip olmalarının ve din hürriyetinin düzenlenmesinde kamu nizamının gereklerinden eşit olarak faydalanmalarının sağlanması olduğu özellikle vurgulanmıştı.

3 Aralık 1934 günlü rapor üzerine Muğla Mebusu Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya inkılâbın temellerinden birinin lâiklik olduğunu, lâik olmanın devlet ve memleket işlerinde din etkisini kaldırmak demek olduğunu, Cumhuriyet kurulduğundan beri buna dair önemli kararlar verilerek kanunlar yapıldığını, üzerinde durulacak konuların bitmediğini ifade etmişti. Şükrü Kaya, bu kanunu gerektiren sebebin, inkılâbın emrettiği bir zorunluluk olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin hatta Türkiye Devletinin devamı ile ilgili bir kamu düzeni sorunu olduğunu vurgulamıştı.

Muş Milletvekili Hakkı Kılıç konuyla ilgili ilk sözü olarak, "*Bugün yüce Meclisin huzuruna getirilen kanun hurafelere ve hurafecileri temsil edenlere dair bir kanun olduğunu, onlar çoktan mezara girmişlerse de, bu kanun onların üzerine taştan bir baskı görevini yaparak hurafelerinin sızmasına meydan vermeyeceğini, gönüllerinin, bu kanunun Şapka Kanunu ile birlikte gelmesini istediğini, ancak Dahiliye Vekilinin konuşmasından henüz zamanı gelmediğini anladığını, konuya gelince, İslâmiyet'in ruhunda teşkilat olmayıp namaz ve iman söz konusu olduğunu, özel bir sarık ve cübbe, kıyafet bulunmadığını, özgün ve bülgin bir kişinin mihraba geçerek halka namaz kıldırabileceğini, İslâmlıkta ilke bu olduğunu, bu kanun getirilirken eklenecek bir madde ile müftülüklerin de kaldırılmasını istediğini, tarihte müftü fetvalarının memlekete zararları herkes tarafından bilinmektedir*" demişti¹²¹.

Kanuna göre; herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhanî kisve taşımaları yasaktır. Hükümet her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin haricinde ruhanî kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsaadeler verebilir. Bu müsaade müddetinin hitamında onun aynı ruhanî hakkında yenilenmesi veya bir başka ruhaniye verilmesi caizdi. Türkiye'de kanuna uygun olarak teşekkül etmiş ve edecek olan izcilik ve sporculuk gibi topluluklar ve cemiyet ve kulüp gibi heyetler ve mektepler mahsus kıyafet, alâmet ve levâzım taşımak istedikleri zaman yalnız nizam-nâme veya talimatnâme ile muayyen tiplere uygun kıyafet, alâmet ve levâzım taşıyabilirlerdi. Türkiye'de bulunan Türklerin ve yabancıların, yabancı memleketlerin siyaset, askerlik ve milis teşekkülleri ile münasebetli kıyafet ve alâmetlerini ve levâzımını taşımaları yasaktı. Ecnebî teşekkül mensuplarının kendi kıyafet, alâmet ve levâzımları ile Türkiye'yi ziyaret etmeleri, İcra Vekilleri Heyeti'nce tayin olunacak mercilerin müsaadesine tabiiydi. Türkiye Devleti nezdinde memur bu-

¹²¹ ÇOKER, s. 191.

lunanların kıyafetleri beynelmilel mer'î âdetlere tâbiydi. Müsaade-i mahsusa ile gelen yabancı memleketler kara, deniz, hava, kuvvetlerine mensup kimselerin resmî üniformalarını nerelerde ve ne zaman taşıyabilecekleri İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunurdu¹²².

C. Beden Terbiyesi ve Jimnastik

Cumhuriyet, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan beden terbiyesinin fizikî ve fikrî özellikleri geliştirmeye yönelik fonksiyonları bulunduğu fikrinden hareketle vatandaşlar için yeni bir beden terbiyesi ve spor politikası da belirlemiştir. Bu eğitimdeki temel amaçlar; kır ve şehir nüfusunun uzun süren savaşlar, salgın hastalıklar ve açlıktan dolayı bozulmuş olan sağlığının en kısa yoldan düzeltilmesi, toplumun, özellikle gençlerin, savaş tehlikesine karşı fiziki yeteneklerle donatılması, ahlâkî normların korunmasına yönelik bir moral çabaydı¹²³.

1923'te Başvekil İsmet Paşa verdiği bir demeçte: *"İdmanın Türk gençliği için pek çok faydaları olacak, gerek ordu ve gerek bütün gençler idman sayesinde iyi bir sıhhat sahibi olarak vatana ve memleketi kıymetli hizmet edecekler ve idman gençleri mesavi-i ahlâkiyeden (ahlâkî düşkünlükten) kurtarmak için iyi bir âmil olacaktır"* diyordu.

Dönemin önemli spor adamlarından olan Vildan Aşır Savaşır fizik kültür hareketlerinin önemini şöyle sayıyordu: *"Daha iyi ekelim daha iyi biçelim. Endüstri savaşımızın güçlüklerini yenmek için daha kuvvetli ve neşeli olalım. Yarın vatan müdafaasına koşmak lâzım gelince kömür tozu pistlere ya da yeşil sahalara alışkın ceylan bileklerimiz incinmeden postalarımızı taşıyabilsin. Birbirimizi sevmeyi ve bu sevgi ile millî bir ideal etrafına kenetlenmeyi öğrenelim diye spor yapacağız; sporu spor için değil yurt için yapacağız"*¹²⁴.

Türkiye'de ilk spor teşkilâtı olarak tanımlanan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) nizamnâmesinde amaçlarının; *"..Türk ırkının takviyesi sıhhat-i umumiyenin islâhı ve bu sayede tevellüdâtın tezyidi olduğu"* beyân ediliyordu. Söz konusu nizamnâme, 1913'ün etkin milliyetçi cemiyetlerinden olan Türk Gücü Cemiyeti'nin (TGC) nizamnâmesinden alınmıştı. Atatürk, 1 Ekim 1926'da TİCİ'nin üçüncü kongresini temsilen kendisini ziyarete gelen heyete tarihte cihan hâkimi olmuş büyük milletin çocuklarını şimdilerde biraz hasta, cılız ve zayıf bulduğunu söyleyerek;

"Efendiler, gürbüz yavuz evlatlar isterim. Bunları yetiştirmek, tedbirlerini ve mesuliyetini üzerine almış adamlarsınız. Bu neticeyi göremezsem, hakkınızdaki muhabbetim, itimadım o zaman zail olur. Fakat sizin kadar vatansever insanların bunda başarıya ulaşamayacaklarına ihtimal verilebilir mi?" diyordu.

Selim Sırrı Tarcan, Türkiye'de Meşrutiyet öncesinden itibaren de tedavi edici bir şekilde kullanılan İsveç jimnastiklerinin öncülüğünü yaparak, İsveç jimnasti-

¹²² ÇOKER, s. 194; *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt XVI, s. 24.

¹²³ Yiğit AKIN, "Ana Hatları İle Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları", *Toplum ve Bilim*, S:103, 2005, s. 57-58.

¹²⁴ AKIN, *agm.*, s. 59.

klerinin okul programlarında ve tıbbî kontrol altında uygulanmasının ufak tefek biçim bozukluklarını düzeltereğini söylüyordu¹²⁵.

1920'li yıllar beden terbiyesi ve spor politikalarının uygulanmasında spor kulüpleri ile birlikte hareket edilmişti. 1930'lu yıllarda spor kulüplerinin etkisi azaldı, spor kitle için düşünülür oldu. 1930'lu yılların sonunda halk sporu ile profesyonel sporculuk ayrımı tartışmaları yürütülmeye başlandı¹²⁶.

29 Haziran 1938 tarihli Beden Terbiyesi Kanununa göre; yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerini millî ve inkılâpçı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadıyla Başvekâlete bağlı hükmi şahsiyeti hâiz bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulmuştu. Kanunun dördüncü maddesine göre gençler için kulüplere gitmek ve boş zamanlarda beden terbiyesine devam etmek mecburiydi. Hangi yaştaki vatandaşların ne kadar ne müddetle ve hangi mevsimlerde spor mükellefiyeti altında bulunacakları ve ne gibi bir devâir ve müesseselerde beden hareketinin tatbiki lâzım geleceği İcra Vekilleri Heyeti'nce tatbik olunurdu¹²⁷.

Her vilâyet bir beden bölgesiydi. Valiler bölgelerin başkanıydı. Gençlerin beden terbiyesi ve sporu bu kanun ile kurulacak, bu kanun hükümlerine intibak ettirilecek olan kulüpler ve gruplar vasıtasıyla yaptırılırdı. Beden terbiyesi çağında yurttaş sayısı beş yüzden fazla olan kasaba ve şehirlerde her kulübe beş yüzden fazla ve iki yüzden noksan düşmemek şartıyla kasaba ve şehir kulüpleri tesis olunurdu. Halkevleri kendi mensuplarına ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü ile müşterek olarak tertip edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve millî rakslar gibi beden terbiyesi hareketleri yaptırılabilirdi. Beden terbiyesi kışlada Millî Müdafaa Vekâleti, ceza evlerinde Adliye Vekâleti, okullarda Maarif Vekâletince tanzim ve takip edilirdi¹²⁸.

Devlet, okullarda ve okul dışında izcilik, keşşafılık, boyskavnitlik veya diğer herhangi nam ve unvan altında izcilik teşkilatı vücuda getirmeyi teşvik ediyordu¹²⁹.

Aynı zamanda cumhuriyete olan inancın, güvenin ve heyecanın pekiştiricileri olarak tören, bayram ve kutlamalara önem veriliyor, kız ve erkek öğrencilerin jimnastik faaliyetleri, gösterileri, oyunları bu tören ve bayramları süslüyordu¹³⁰.

¹²⁵ AKIN, s. 60.

¹²⁶ AKIN, s. 63-71.

¹²⁷ "Beden Terbiyesi Kanunu", *Düstur, Üçüncü Tertip*, C19, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1956, s. 786-787.

¹²⁸ "Beden Terbiyesi Kanunu", *Düstur, Üçüncü Tertip*, C19, s. 788-789.

¹²⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C4, 74. İnikat 12 Mayıs 1928 C1, s. 96.

¹³⁰ Konuyla ilgili örnekler için bkz. "Dünya Spor Hareketlerine Bir Nazar", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1340/8 Şevval 1342, (Pazar), s. 4; "Olimpiyatlara Gidecek Futbolcularımız", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1340/4 Şevval 1342, (Çarşamba), s. 1; "İlk Cumhuriyet Bayramı Pek Şetavet İçinde Geçti", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1340/4 Şevval 1342, (Çarşamba), s. 3; "Spor Sütunu Paris'e gidecek futbolcularımız hayli terakki etmişlerdir" *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1924/5 Şevval 1342, (Perşembe), s. 4; "Millî Takımımız Nasıl Oynadı?" *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1340/1, 24 Şevval 1342, s. 5; "Mektepliler İdman Bayramı", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1340, (Cumartesi), s. 2.

Ayrıca beden terbiyesi ve jimnastiğin kızları, kadınları güzelleştiren vasıtalar-
dan biri olduğu, bizde bedenî terbiyenin çok ihmalinin kızlarımızın çoğunu vü-
cutça sakat yaptığı anlatılıyordu¹³¹.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında ümmetten millete ve ulus devlete geçiş sürecinin
getirdiği bir zorunluluk ve istekle Atatürk'ün öncülüğünde bir vatandaşlık projesi
geliştirilmeye, yeni Türk vatandaşı ve Türk ulusu inşasına çalışılmıştır.

Yeni Türk devletinin toprakları üzerinde sadakatle yaşama arzusu duyan her-
kes hukukî olarak vatandaş ve Türk kabul edilmekle birlikte, Cumhuriyetin kuru-
cu kadrosu vatandaşlarını “Türkleştirmeye” “makbul, medenî ve zinde” hâle ge-
tirmeye çalışmıştı. Türk milleti, dil, kültür ve irade birliği gibi değerler üzerinden
kurgulanılmakla birlikte, topraklar üzerinde yaşayan kesim için Türk soyu birincil
olarak güvenilen, İslâm Öncesi Türk ataları ise meşruiyet için atıfta bulunularak
sahip çıkılan kaynaktı.

Devlet, Türk kültürüne, Türk vatanına, Türk devletine bağlı görev ve soru-
mluluklarını bilen ve Türkçe konuşan bireyler isterken, bu bireylerin yüzünün
“çağdaş” dünyaya dönük olmasını da istiyordu. Çağdaşıktaki şekli kıstas, giyim-
di. Vatandaşlar dışarıdan bakıldığında birbirine benzer giysiler giymeliler, bu
giysiler vatandaşlar arasında herhangi bir ayrımı temsil etmemeliydi. Türkçe
soyadları her türlü unvanının önünde rütbe ve sınıfları kaldıran ayrı bir unsurdur.

Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında kurgulanan vatandaş ve millet/ulus inşa
projesinin ne kadar başarılı olduğu, Cumhuriyetin 85. yılında tartışılmaya değer
bir meseledir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sunulan raporlarda yer alan Doğu ve
Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılması, Türkçenin öğretimi ve yatılı bölge
okullarının açılması, gibi temel meselelerin gerçekleştirilememiş olması Tür-
kleştirme/homojenleştirme ya da Türk kimliğinin yeniden inşası süreci için önemli
bir eksikliklerdir. Bu süreçte yaşanan başarısızlık ise, Türkiye'nin gündeminde bu-
gün, “Kürt kimliği”nin tanınması ve/veya bir terör probleminin bulunmasına se-
bep olarak görülebilir. Üstelik Türkçenin öğretilmesi bir yana, millî kültürleri
oluşturup yaşatan en önemli unsurun “dil” olduğu “göz ardı edilerek” veya “unu-
tularak” devletin resmî organından “Kürtçe” yayın yapılmaya başlanmıştır. Bu
faaliyetin terörün engellenmesini, birlik ve beraberliğin sağlanmasını amaçladığı
belirtilmekle birlikte, yayından cesaret alan başka etnik kimlik sahiplerinin benzer
taleplerle ortaya çıktığı da görülmektedir. Bu durum, Cumhuriyetin ilk yıllarında
kurgulanan modelin tam tersine bir faaliyetin içerisine girildiğini düşündürmekte-
dir.

Gayrimüslim vatandaşların Türk toplumu tarafından kabul görmemesi, bu-
gün hâlâ Türk toplumundaki Millî Mücadele'den kalma önyargının yıkılmadığını,

¹³¹ “Kadın Sütunu Kadınlarca Bilinmesi Faideli Hakikatler”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1340/4 Şeval 1342, (Çarşamba), s. 5.

Türk toplumunda İslâm kimliğinin önemli bir değer teşkil ettiğini, ayrıca gayrimüslimlerin sadece “vatandaş” olarak kaldıklarını ve toplumla bütünleşmede kendilerine ait problemleri de olduğunu göstermektedir. Konu, bu sebeple iki yönüyle ele alınmaya muhtaç görünmektedir.

Ayrıca Türk vatandaşı sıfatını taşıyanların resmî uygulamalarda eşit tutuldukları ve devlet kadrolarına atanmada bugün Türk soyundan olma gibi bir kıstas bulunmadığı dikkate alınır, toplumun belirli bir kesimi için vatandaşlık hukukunun tek başına birlik sağlamaya yetmediği de bir hakikattir. Ancak siyaset bilimciler, vatandaşlık haklarının daha da geliştirilmesi ve kavramın yeniden yorumlanmasının, halk arasında birlik ve beraberlik ile devlet ve halk arasındaki hoşnutluğu artırabileceği yönünde yeni yorumlar getirmektedirler.

KAYNAKÇA

- Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1340(1924)/20 Muharrem 1343.
- “Hıristiyan Muallimlerin Maarif İmtihanı”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1340, (Cuma).
- “Papaz Mektepleri Hakkında Hükümetin İttihaz Ettiği Bir Karar”, *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1340/14 Muharrem 1343.
- Cumhuriyet*, 15 Eylül 1341/25 Safer 1344 (Salı).
- IV. Dönem Zabıt Ceridesi, C. 23.
- Düstur, Üçüncü Tertip*, C.15, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955.
- Düstur, Üçüncü Tertip*, C16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955.
- ARİĞ, Ayten Sezer; *Atatürk Türkiye’sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007.
- ASLANAPA, Oktay (Haz.); 1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul, 1997.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Medeni Bilgiler*, Örgün Yay., 2003.
- ÇOKER, Fahri; Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi TBMM – IV. Dönem, I, Ankara, TBMM Vakfı Yay., 1995.
- ERÖZDEN, Ozan; *Ulus Devlet*, Ankara, Dost Kitabevi, 1997.
- ERSANLI, Büşra; *İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmi Tarih Tezi’nin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul, İletişim, 2003.
- GALANTİ, Avram; *Vatandaş Türkçe Konuş*, (Çev.) Ömer Türkoğlu, (Sunuş) Rıfat Bali, Ankara, Kebikeç Yayınları, 2000.
- GELLNER, Ernest; *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Çoşar-Saltuk Özertürk-Nalan Soyank, İstanbul, İletişim, 1998.
- GELLNER, Ernest; *John Breully’nin Sunuşuyla Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksoy Özdoğan, İstanbul, Hil Yayın, 2008.
- GÜLALP Haldun (Haz.), *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus-Devletin Sorgulanması*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Metis, 2007.
- HAMİT-MUHSİN, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.
- KALAYCI, Hüseyin; “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”, *Doğu Batı “Etnisite”*, Yıl: 11, S:44, Şubat-Mart-Nisan 2008, s. 91-130.
- İNAN, Afet; *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- İNAN, Afet; *Türkiye Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi*, Ankara, TTK, 1947.
- İNAN, Afet; “Türkiye Tarihi ve Antropolojisi Üzerine”, *DTCF Dergisi* CVII, Sayı 1’den ayrı basım, Ankara, TTK, 1949, s. s.203-235.
- İNAN, Afet; “Atatürk’ün Vatandaşlık Hak ve Vazifeleri Üzerindeki Düşünceler”, *Atatürk Konferansları I*, TTK Yıllık Konferansları, TTK, Ankara, 1964.
- KOCATÜRK, Utkan (Haz.); *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, Semih Ofset, 1999.
- KOÇAK, Cemil; *Umumî Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul, İletişim, 2003.
- LECA, Jean; “Neden Söz ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Haz. Jean Leca, Çev. Siren İdem, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.11-17.
- M.TEVFİK BEY -SAMİH RIFAT BEY-AKÇURAOĞLU YUSUF BEY (Vd) (Haz.), *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- OKUTAN, M. Çağatay; *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi; *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul, Alfa, 2000.
- ÖZTÜRK, Saygı (Haz.); *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.
- PEKER, Recep; *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler II. Kitap*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.

- SCHNAPPER, Dominique; *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Çev. Özlem Okur, İstanbul, Kesit Yay.,1995.
- TÜRK TARİHİ TETKİK CEMİYETİ (Haz.), *Orta Mektepler İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.
- ÜSTEL, Füsun; "Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, İletişim, 2004.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, 4.Baskı, Beta, İstanbul, 2006.

